

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

100-РІЧЧЯ ЗЛУКИ УНР ТА ЗУНР

Збірник матеріалів наукового круглого столу

**Кам'янець-Подільський
2019**

УДК 94(477)''1919''(082)
ББК 63.3(4Укр)Я43
С44

Рецензент:

Лозовий В.С., доктор історичних наук, професор головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень.

Редакційна колегія

Дубінський В.А., кандидат історичних наук, доцент, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (голова);

Боровець І.І., кандидат історичних наук, доцент, заступник декана історичного факультету з наукової роботи та інформатизації освітнього процесу (відповідальний секретар);

Завальнюк О.М., доктор історичних наук, професор кафедри історії України, академік АНВО;

Філінюк А.Г., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, академік АНВО.

С 82 100-річчя злуки УНР та ЗУНР: Збірник матеріалів наукового круглого столу. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2019. 44 с.

УДК 94(477)''1919''(082)
ББК 63.3(4Укр)Я43

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників наукового круглого столу, присвяченої 100-річчю від дня Соборності України, який було проведено на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 24 січня 2019 р.

Розрахований на науковців, пошукачів, студентів, освітян, і усіх, хто цікавиться проблемами історії українських національно-визвольних змагань.

Видання здійснене при підтримці депутата Кам'янець-Подільської міської ради Василя Гаврилюка

К-ПНУ ім.І.Огієнка, 2019

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Анатолій Філінюк. 100 років братерства та соборності України (Акт злуки УНР і ЗУНР).....	5
Олександр Завальнюк. Українська преса про передумови і прийняття Акта Злуки між УНР і ЗУНР.....	13
Олександр Комарніцький. Містечка Правобережної України і галицькі українці (1919-1920 рр.).....	22
Сергій Олійник. Бойова співпраця наддністрянців та наддніпрянців у 1919-1920 роках.....	27
Вадим Стецюк. Наддніпрянські та галицькі структури в Кам'янці-Подільському в червні-листопаді 1919 року.....	37

ВСТУП

22 січня 1919 року в Києві на Софійському майдані було проголошено Акт Злуки – возз'єднання Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки. Цим актом було закріплене споконвічне прагнення нашого народу жити самостійно і в єдиній державі. Спираючись на широке волевиявлення українського народу, постала єдина Соборна Українська держава.

Воля людей, проголошена на площі Святої Софії, стала силою, що привела нас до незалежності у 1991 році. Ми довели світові, що ніхто й ніщо не може упокорити єдиний народ, який прагне свободи й гідного життя у власній державі. Справжнє значення цього свята виходить далеко за межі суто політичних чи навіть історичних рамок. У прагненні соборності сконцентровано потужний духовний зміст, що дає українській нації сили і впевненості у майбутньому.

Сьогодні в умовах відзначення 100-річчя від дня прийняття Акта Злуки, ми утверджуємося як єдина політична нація, сформована і творена українством і усіма, кому небайдужа доля незалежної України і робить все від нього залежне для її добра і процвітання. Сьогодні як ніколи маємо бути свідомими тієї відповідальності особливо, за майбутнє нашої країни. Лише спільними діями та соборністю суспільства, лише в єднанні навколо національних цінностей та інтересів ми можемо досягти головної мети – поступу і розвитку сильної, вільної й справедливої України.

Пропонований збірник є спробою узагальнення історичного досвіду в формуванні єдиної та соборної України й розгляду проблем і перспектив її утвердження як такої. У ньому представлені матеріали, що стали предметом обговорення на засіданні круглого столу, що проведений на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 24 січня 2019 року, а його учасниками стали викладачі та студенти факультету, вчителі суспільно-гуманітарних дисциплін закладів середньої освіти м. Кам'янець-Подільського та району, представники громадськості міста.

Редакційна колегія

100 РОКІВ БРАТЕРСТВА ТА СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ (ЗЛУКИ УНР І ЗУНР)

У ці дні український народ, всі українці світу урочисто відзначають вікопомну дату – 100-річчя соборності України. Цю доленосну подію в радянський період не тільки не згадували, а й усіяко намагалися витравити її з народної пам'яті, наполегливо і цілеспрямовано замінюючи датою приєднання Західної України до Радянського Союзу внаслідок спільного нападу СРСР і Німеччини на Польщу восени 1939 р. Лише з проголошенням державної незалежності України інформація про героїчну боротьбу українців у 1917–1921 рр. стала поширюватися офіційно, відтак потрапила не тільки в наукову, а й навчальну літературу. Проте в суспільній свідомості Акт Соборності і дата його проголошення досі не посіли належного їм місця, хоча, починаючи з 2000 р., день 22 січня відзначається в Україні як національне свято.

Ця знаменна подія відбулася день у день, рівно через рік після проголошення Четвертого Універсалу Української Центральної Ради про самостійну, ні від кого незалежну суверенну Українську державу. Саме тоді, незважаючи на труднощі, уряд Української Народної Республіки, вибравши доцільну дату, урочисто проголосив на історичній площі біля Святої Софії в Києві, за участю війська, великих мас народу та офіційних делегацій усіх частин України, «Акт Злуки і Соборності» [3, с.7].

Підкреслимо, що ця знаменна подія була обумовлена історично. Адже ще у 1891 р. в Каневі, на Наддніпрянщині, біля могили Тараса Шевченка, члени таємного Братства тарасівців ухвалили свій політичний маніфест, у якому однозначно заявили, що «Україна була, єсть і буде завсіди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу». В тексті особливо наголошувалося, що для свідомих українців «єсть один український народ. Україна австрійська і Україна російська однаково нам рідні, і жодні географічні межі не можуть роз'єднати одного народу, і аби була у нас моральна міць, то ні нас не зможуть від Галичини, ні Галичини від нас...». Майже одночасно утворена в Львові 1885 р. Народна Рада у 1892 р. проголосила в своїй програмі: «Ми, русини галицькі, часть народу русько-українського висше 20-мільйонового, маючи за собою тисячолітню минувшість історичну, народу, що утративши самодіяльність державну, боровся віками за свої права державно-політичні, а ніколи не зрікався і не зрікається прав самостійного народу» [15].

Час для реального об'єднання українських земель в одне державне утворення настав через більш як чверть століття. Попри весь трагізм Першої світової війни, саме в її рамках були створені потужні збройні формування та громадські організації галицьких українців – Головна Українська Рада, Союз визволення України, загони Українських січових стрільців, які ставили за кінцеву мету об'єднання всіх українських етнічних земель «від Сяну аж по Кавказ» згідно з

відомою тезою М. Міхновського (під скіпетром віденського імператора). В практичну площину проблема Української Соборності перейшла восени 1918 р.

Ініціатором об'єднання стала ЗУНР в особі організатора і керівника Листопадової національно-демократичної революції в Галичині 1918 р., державного секретаря військових справ уряду ЗУНР Д. Вітовського [11, с.580], яка опинилась у тяжкому становищі перед обличчям польської і румунської агресії. 6 листопада 1918 р. до Києва прибула делегація Національної Ради у складі доктора Осипа Назарука та інженера В. Шухевича просити в Гетьмана П. Скоропадського військової і морально-політичної підтримки, а саме відпустити під Львів Січових Стрільців під команду полковника Євгена Коновальця. П. Скоропадський «згодився їх відпустити, плануючи послати їх в район Збруча, а вже звідти, ніби самочинно, вони мали дістатися до Галичини. Гетьман був обережним, тому що на той час він шукав контактів із державами Антанти і не міг втручатися у війну з Польщею, яку Антанта визнала самостійною державою» [10, с.186-187].

Але слід наголосити, що і гетьман П. Скоропадський доклав до цього чимало зусиль. Адже за трохи більше як сім з половиною місяців його правління до Української держави увійшли всі етнічні українські землі на кордоні з Росією, частина Берестейщини, Пінських земель і, що не менш важливо, була узгоджена домовленість про входження до складу України, а також велись інтенсивні переговори з цього питання з Крайовим урядом Кубані. Крім того, до Львова була відправлена спеціальна комісія і незначна кількість зброї. Історик О. Бойко в статті «Гетьман та єдність українських земель: рік 1918-й» переконливо зазначає, що «Шляхом військових, дипломатичних, політичних, економічних заходів Українська Держава, ставши фактичною правонаступницею УНР, розширила свої кордони до меж, визначених нею в законі про адміністративно-територіальний поділ, тобто майже на всі українські етнографічні землі Наддніпрянської України. Правовим шляхом УД досягла найбільших в часи Української революції успіхів у вирішенні територіальних питань української нації. На приєднаних землях були утворені нові адміністративні одиниці – Холмська губернія та Поліське староство, до Чернігівської та Харківської губернії включено нові повіти. Із стратегічних міркувань на півночі було приєднано частину білоруських земель. Досягнуто принципової згоди на входження Криму до складу України на правах автономії» [1].

Зі свого боку, 10 листопада Українська Національна Рада ЗУНР прийняла резолюцію: «Державному Секретаріатові проробити потрібні заходи до з'єднання всіх українських земель в єдину державу». Усвідомлюючи всю складність ситуації, викликану натиском польських військових формувань, очільники Західноукраїнської Народної Республіки поклали велику надію на допомогу гетьманського уряду. Для налагодження відносин із П. Скоропадським уряд ЗУНР відрядив офіційну місію, серед яких чільне місце посідав Лонгин Цегельський.

У своїх спогадах досвідчений дипломат Л. Цегельський, зокрема, писав: «Згадане наше положення приневолювало нас звернутись до Гетьмана за поміччю, не пропонуючи поки що злуку Галичини з Україною. Ми були впевнені, що Гетьман поміч нам дасть, бо знали його ставлення до галичан і Галичини. У довірчих розмовах із гетьманськими політиками Гетьман кілька разів висловлював думку, що Галичина є надійним державотворчим чинником, приймав галичан

сотками до державної служби, а Січових стрільців (київських під командою Коновальця) приготував до ролі залоги столичного Києва. За Галичину – цебто за автономію української Галичини – Гетьман звів довгу й вперту дипломатичну боротьбу з Австрією... Все це ми знали та були певні гетьманської допомоги... Без ніякого надумування Гетьман заявив, що поміч нам дасть».

Однак стрімкі події у Наддніпрянській Україні, що призвели до повалення Гетьманату, а також Перестороги галицьких політиків щодо проросійських настроїв Гетьмана, не дали змоги реалізувати цю резолюцію. Прихід до влади Директорії і відновлення УНР дали новий поштовх об'єднавчому процесу. Згідно з постановою Держсекретаріату ЗУНР від 23 листопада 1918 р. із Золочева, де тимчасово добу перебував уряд після падіння Львова, до Києва виїхала нова делегація: міністр Л. Цегельський і Д. Левицький. Вона отримала завдання продовжити переговори з Києвом щодо союзу і допомоги. По дорозі галичани довідалися, що влада в Україні фактично перебуває в руках Директорії, «військо якої облягло Київ, і що гетьманат доживає останні дні». Л. Цегельський був залучений і до безпосередньої підготовки ухвали Української Національної Ради від 3 січня 1919 р. про злуку, яку від імені ЗУНР підписав спільно з Д. Левицьким. Більше того, в ході переговорів про об'єднання він домігся гарантії від прибулої до Галичини делегації УНР на чолі з членом Ради Народних Міністрів М. Шаповалом про збільшення обсягів необхідної військової та фінансової допомоги у війні з Польщею. Це дало можливість протистояти агресії й використати цей час для реалізації спроби заручитися військово-політичною підтримкою з боку держав Антанти. Більшість правих політиків Галичини, в тому числі й Л. Цегельського, аж ніяк не влаштувала ліва орієнтація частини провідників УНР та їх готовність прийняти «радянську платформу» українського пошиву. Вихованих у конституційному дусі галичан лякала анархія, руйнівний революційний деспотизм та отаманщина – жахіття, які красномовно описав Л. Цегельський у своїх мемуарах. Після бурхливих переговорів представники Директорії УНР в особі В. Винниченка, О. Андрієвського та інших погодилися з пропозицією галицької делегації розпочати підготовку до об'єднання обох українських держав та надання військової допомоги, а також гарантії галицькій автономії [6, с.111]. 1 грудня 1918 р. було укладено попередній договір про об'єднання. 3 січня 1919 р. Українська Національна Рада ЗУНР у тимчасовій столиці Станіславі урочисто проголосила з'єднання ЗУНР з УНР в одну суверенну Народну республіку. 16 січня 1919 р. делегація ЗУНР відбула до Києва.

Незважаючи на розбіжності і власні амбіції, лідери двох українських держав перед обличчям смертельної небезпеки прийшли до згоди про об'єднання. Здійснювалась мрія багатьох поколінь борців за незалежність і соборність України. Йдучи назустріч бажанню населення західноукраїнських земель, Директорія декларувала 22 січня 1919 р. Акт злуки УНР і ЗУНР.

Святкова церемонія з нагоди Акту злуки розпочалися 22 січня 1919 р. о 12 годині. Участь у ній взяла делегація ЗУНР, що складалася з 36 осіб [2]. Державний секретар (міністр внутрішніх справ) ЗУНР, доктор наук з міжнародного права Логвин Цегельський, уродженець м. Кам'янки-Струмислової (тепер Кам'янка-Бузька Львівської області) [5], виступив першим, зачитавши і передавши В. Винниченку ухвалу Української Національної Ради від 3 січня 1919 р. Представник Директорії

Федір Швець виголосив Універсал, в якому зазначалося: «... Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Ужгородська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України.

Віднині є єдина незалежна УНР. Віднині український народ, увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднати всі спроби своїх синів для утворення нероздільної незалежної української держави на добро і щастя робочого люду».

Також в Універсалі зазначалося, що Акт злуки має бути затвердженим Установчими зборами, скликаними з території всієї України. До того часу Західна область УНР (ЗОУНР) залишалась при своїх власних законодавчих і виконавчих органах.

Рішення про злуку було затверджено на Трудовому конгресі, який відбувся 22 січня 1919 р. Євгена Петрушевича, голову Національної Ради ЗУНР, було обрано до складу Директорії. На допомогу Галичині уряд УНР виділив 500 млн. гривень, надав військову і продовольчу допомогу. Український передпарламент – Трудовий конгрес 23 січня своїм рішенням ухвалив Акт злуки [17, с.393].

Акт злуки 22 січня 1919 р. увінчав соборницькі прагнення українців обох частин України – Наддніпрянщини та Наддністрянщини – щонайменше з середини ХІХ ст. Передусім, підкреслимо, що Акт злуки став можливим завдяки потужному, свідомому рухові до єдності української нації.

До того ж, 21 січня 1919 р. у Хусті (Ужгород на початку січня окупували чехословацькі війська) відбувся конгрес угорських русинів – Всенародні збори Закарпаття – під головуванням Михайла Брацайка та за участю 420 делегатів від 420 тисяч русинів, які затвердили резолюцію про визнання недійсним угорський закон № 10 від 21 грудня 1918 р. та існування Руської Країни під протекторатом Угорщини й проголосували про возз'єднання цієї прадавньої української землі із соборною Українською Народною Республікою. Власне, рядок про Угорську Русь в Акті злуки ґрунтується на волевиявленні Хустського з'їзду [7]. Після проголошення об'єднання УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року питання єдності української нації в українській політичній думці вже ніколи не ставилося під сумнів.

За законом «Про форму влади на Україні» від 28 січня 1919 року голова Української національної ради ЗУНР Євген Петрушевич мав увійти до складу Директорії УНР. ЗУНР отримала нову назву Західна область Української Народної Республіки (далі – ЗОУНР). Їй гарантувалася територіальна автономія. Гербом ЗОУНР став тризуб замість лева. Державного секретаря закордонних справ ЗОУНР Л. Цегельського призначили першим заступником міністра закордонних справ УНР. Остаточно врегулювати всі питання, пов'язані зі створенням єдиної української держави, повинні були спільні Установчі збори. Утім, до справжнього об'єднання УНР і ЗУНР справа не дійшла. Передусім, давались взнаки неоднозначний підхід до факту об'єднання багатьох політичних діячів Української Народної Республіки. В своїх спогадах голова Ради Народних Міністрів УНР І. Мазепа зазначав, що політики обох частин були не готовими до спільної боротьби «соборним фронтом». Очільник уряду вбачав різний рівень громадсько-політичної,

державної та правової свідомості наддніпрянців і галичан, що не могло не датися взнаки у складних умовах воєнного протистояння відразу на трьох фронтах: більшовицькому, польському, денікінському [9, с.218]. До цієї події, як виявилось, скептично поставився й В. Винниченко, акцентуючи на тому, що «більшість Національної Ради складалась з представників дрібнобуржуазних партій, з парламентських і соймових послів, у більшості своїй націонал-демократів [...] з обмеженим, обсмоктаним псевдоевропейською цивілізацією світоглядом». На його думку, керівництво ЗУНР не сприймало революційного духу Наддніпрянської України й лише під тиском народу «мусіло піти на уступки й згодитися на з'єднання. Але це було тільки формальне поєднання» [4, с.395, 398]. Не менш упереджену позицію займав М. Шаповал, який був переконаний, що велика різниця у соціально-політичних і економічних характеристиках обох республік не давала підстав для «органічного об'єднання». На відміну від УНР, де влада свідомо формувалася Директорією так, щоби вона належала «трудовому народові» (через Трудовий конгрес), утворена на західноукраїнських теренах Українська Національна Рада складалась з «українців-депутатів [...] представників трьох партій. Саме ця обставина, на його переконання, стала причиною різного розуміння керівництвом обох державних утворень зовнішньої та внутрішньої політики, а отже – «фатальною для всеукраїнської революції» [16, с.129].

На жаль, ситуація, в якій було проголошено Злуку українських земель, була винятково загрозливою: війська більшовиків уже окупували більшу частину Лівобережжя й прямували до Києва, а через два тижні, 5 лютого, вони окупували столицю України. В цей час ЗУНР змушена була воювати з Польщею, а Закарпаття після придушення Угорської соціалістичної революції було окуповане чеською і румунською арміями. Відтак Соборність України пішла іншим шляхом. Директорія змушена була залишити Київ під ударами Червоної Армії. На плечі ЗОУНР ліг весь тягар війни з Польщею. Акт фактично перестав бути чинним і наприкінці 1919 р. Євген Петрушевич його денонсував.

Акт Злуки фактично було денонсовано після того, як представники Галицької армії в односторонньому порядку без урахування думки уряду УНР 6 листопада 1919 р. підписали з Добровольчою армією Зятківський договір про припинення бойових дій між Галицькою армією і силами Білого руху, укладення між цими силами військового союзу і перехід Галицької армії в розпорядження генерала Денікіна. Дані угоди були повторно затверджені в Одесі 17 листопада 1919 р. із керівництвом Новоросійської області Збройних Сил Півдня Росії, і договір був ратифікований у Вінниці 19 листопада 1919 р., після чого був реалізований.

2 грудня 1919 р. представники УНР та Польщі у Варшаві підписали проект декларації, за яким УНР віддавала Польщі Холмщину, Полісся, Підляшшя, Західну Волинь, Східну Галичину. 4 грудня 1919 р. офіційна дипломатична делегація ЗУНР (С. Витвицький, А. Горбачевський, М. Новаківський) заявила посольству УНР у Варшаві та уряду Польської Республіки про денонсацію урядом ЗУНР під керівництвом президента та диктатора ЗУНР Євгена Петрушевича Акту Злуки як протест проти таємних переговорів уряду УНР з урядом Польщі. 20 грудня 1919 р. уповноважений диктатор Е. Петрушевич скликав у Відні засідання уряду ЗУНР, на якому було прийнято рішення про одностороннє скасування Акту Злуки.

Проте, незважаючи на невдачу через збройну агресію Радянської Росії, Акт 22 січня 1919 р. як один із основоположних документів на шляху утвердження державності України має велике історичне значення, який засвідчує факт реального політико-правового об'єднання українських земель у єдину соборну державу. Незаперечним є той факт, що об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого демократичного, неекспансіоністського збирання територій в єдиній суверенній державі. Етнонаціональна консолідація базувалася на таких засадничих принципах, як: 1) історичне самоусвідомлення спільності; 2) ідеали свободи і незалежності; 3) добровільне волевиявлення; 4) опора на власні політичні і матеріальні ресурси. Разом з ухваленням Універсалу про злуку УНР і ЗУНР український передпарламент – Трудовий конгрес – задекларував, що об'єднана УНР «не має й думки забрати під свою владу чужі землі».

Історичний досвід державотворення як на сході, так і на заході України був дуже цінний для українських політиків, для державотворення сучасної незалежної України. Тому, історичні уроки визвольних змагань загалом і періоду злуки зокрема, повинні міцно укоренитися в свідомості громадян України. Це не тільки допоможе гідно протистояти агресії пострадянської Росії, а й збудувати повноцінну демократичну, самостійну державу.

Об'єднавча акція 1919 р. залишила глибинний слід в історичній пам'яті українського народу. Свідченням того стали січневі події 1990 р., коли кризь трухляві ідеологічні лещата агонізуючого режиму ця пам'ять вибухнула енергією інтелігенції і виструнчилась живим людським ланцюгом, еднаючи Київ і Львів, Схід і Захід України.

Загалом Акт возз'єднання, злуки двох частин України був, швидше, символічним знаком прагнення єдності, бо у керівництві країни спільності тоді не було. «Безпорадність проводу впливала на загальний настрій, – писала сучасниця тих подій, історик Наталя Полонська-Василенко. – Україна, затиснута між двома потужними силами – Антантою з півдня і більшовизмом з півночі, – не мала сил для боротьби. Військо розбігалось, ширилось безладдя. У таких умовах пройшла майже непоміченою подія, яка мала велике ідейне значення: свято Соборності України. 22 січня 1919 року на Софійській площі проголошено злуку УНР і ЗУНР... Але під тиском невідрадних подій свято пройшло сухо, тихо» [14, с.519].

Сприймавши від Центральної Ради традицію комплектування частин за принципом «під конкретного отамана», Директорія закріпила «містечковий варіант» патріотизму та воєнної тактики. Навіть такі талановиті командири, як В. Оскілко, П. Болбачан, В. Тютюнник вносили свої, не завжди вдалі, корективи до планів Генерального штабу й Головного отамана. О. Волох виявився авантюристом-перебіжчиком, Ю. Божко – прокомуністом, М. Шинкар здав більшовикам Полтаву через те, що йому не подобалась політика Директорії. Навіть командувач Запорозької групи військ О. Осецький і керівники корпусу січових стрільців Є. Коновалець та А. Мельник у січні 1919 р. підтримували ідею порозуміння з радянською Росією [12, с.318]

З огляду на нинішню російсько-українську війну, слід наголосити на одному міжнародному аспекті. Вже будучи в чині заступника міністра закордонних справ УНР, Л. Цегельський на зустрічі з С. Петлюрою отримав доручення поїхати в Прагу як «надзвичайному уповноваженому послу» з посередницькою місією до Т.

Масарика та його оточення з метою домогтися підтримки Заходу, Антанти, а ще – придбати зброю й боєприпаси [6, с.113]. Про ці події Л. Цегельський згадував так: «Ви, – говорив Петлюра до мене (ми знали ще з його побуту в Галичині, далеко до війни), – знайомі добре, як я чув, з Масариком та іншими чехами, ще з парламенту. Чи не піднялись б Ви поїхати від Директорії до Чехії, в місії до президента Масарика та до чеського уряду, шукати їх посередництва до Франції і до Вілсона. Щоправда Винниченко волів би говорити з Леніним та Чічеріним, але я, Андрієвський та Макаренко, маємо іншу думку. Нам треба спертися об захід, на альянтів. Ви знаєте добре наші відносини і знаєте також Масарика та інших чеських політиків. Їдьте до Праги, як наш спеціальний посол, шукати зв'язку, визнання та помочі. А до того в Чехії є фабрики гармат та амуніції «Скоди». В нас скоро не стане зброї, ні амуніції. Ми дамо Вам фахівця від артилерії. З ним разом поїдете та допоможете йому розмовитись із чехами, бо він не знає іншої мови, крім російської. Очевидно – я згодився. Місія не була легка, бо альянти гляділи на Україну (Придніпрянщину) як на частину неподільної Росії, що була союзником альянтів у світовій війні. Але я не міг відмовити. Треба було поспробувати всіх можливостей. Отже я згодився поїхати до Праги. Мені видано повноважність «спеціального уповноваженого посла» від Директорії Української Народньої Республіки з місією до президента Чесько-Словацької Республіки – Масарика та до влади в Празі взагалі. До того Чехівський зложив на мене ще другу місію, а то відвідати посольства Української Народньої Республіки у Відні, Празі і в Берліні та поінформувати їх про положення в Україні. Ось так із згаданими повноважностями в кишені я залишив Вінницю» [18, с.304-305].

П.-Р. Магочій підкреслює, що проголошення української соборності 22 січня 1919 р. «стало дуже врочистою подією, та фактична сила цього акту була лише трохи більша за символічну. Галицькі та наддніпрянські українці дотримувалися відмінних, а часто і конфліктних, політичних і військових поглядів. Але ще загрозливішим для Директорії було те, що її з усіх боків оточили вороги, а за два тижні взагалі вигнали з Києва. 5 лютого Директорія переїхала на кілька днів до Вінниці, а решту 1919 та 1920 рр. мандрувала по Правобережжю під постійною загрозою різноманітних ворогів. Найсерйознішу загрозу з-поміж них становили більшовики» [8, с.478].

Нинішня Росія, діючи в імперській системі координат, відреагувала на об'єднання українських земель як і на події початку XVIII ст., пов'язані з гетьманом І. Мазепою. Не маючи аргументів, ідейна обслуга путінського режиму закидала Інтернет численними фальшивками, використовуючи відверту брехню, брудні образи, звинувачення і навішування ярликів. Зокрема, в одній із поширених ними статей, Українська Народна Республіка названа «самопроголошеною», Українська Центральна Рада – фейковим парламентом, Акт злуки УНР і ЗУНР – зборищем. Симон Петлюра поіменований: «бандитом», «русофобом», «відомою фігурою малоросійських сепаратистів», «воєнним міністром з армією маргіналів і кримінальних елементів, яка вирізнялася дикою жорстокістю», «істеричним невдахою» тощо. С. Петлюру, як і за радянських часів, обвинувачують в організації єврейських погромів в Україні. Російська література і публіцистика цілком ігнорує той факт, що він за своїми переконаннями був інтернаціоналістом і вважав, що «євреї є природними союзниками українців у боротьбі проти національного та

соціального гніту» [13, с.292]. Жодним словом не згадують, що пошук ним дипломатичного розв'язання українсько-російських взаємин за умови подальшого приєднання Криму до території України і що керівництво ЦК КП(б)У в особі Г. П'ятакова відкинуло можливість будь-яких переговорів з Директорією і вважало єдиним засобом боротьби з нею збройні дії. Ігнорують і те, що поки тривали переговори в Москві, а С. Петлюра і Є Коновалець та їх однодумці гуртували сили, більшовики розв'язали другу війну Радянської Росії проти Української Народної Республіки й війська Українського більшовицького фронту під проводом В. Антонова-Овсієнка стрімко просувались углиб України, що, зрештою, спричинило безрезультатність переговорів у Харкові та поразку Української революції. Замовчують у Росії також, що в 1926 р. С. Петлюру за наказом більшовицької влади підступно вбив колишній боєць Червоної армії Шолом Шварцбард.

Висновки. Нині, як і сто років тому, Україна отримала ще один шанс створити омріяну століттями державу, в якій буде панували лише Божа Воля. Сьогодні знову постала необхідність об'єднати наші державотворчі зусилля на захист єдиної, цілісності, соборної держави від зовнішньої агресії Росії і внутрішніх ворогів, пам'ятаючи історичні уроки столітньої давності та опираючись на глибинні пласти родової, національної і світової культури. Адже сто років тому надзвичайно гострим було питання української армії, яке, на жаль так і не було розв'язане. Події 1919 року нагадують про необхідність збереження соборності нашої молодой держави. Досвід доводить, що будь-який федеративний розподіл території України неминуче призведе до ліквідації державності. І з цим варто рахуватися.

Список використаних джерел і літератури

1. Бойко О. Гетьман та єдність українських земель: рік 1918-й // URL : <http://incognita.day.kiev.ua/getman-ta-yednist-ukrayinskix-zemel-rik-1918-j.html>
2. Бондарук Л. Дмитро Вітовський. Людина подвигу // URL : <https://articles.tl.ua/statti/znamenyosti/8948-dmytro-vitovskyy-lyudyna-podvyhu.html>
3. Васильківський І. У невпинній борні (уривки зі спогадів) / [упоряд. І передм. А. М. Трембіцький]. Хмельницький : ФОП Стрихар А. М., 2018. 102 с.
4. Винниченко В. Відродження нації (Історія укр. революції [марець 1917 – грудень 1919 р.]): У 3-х ч. / [репринтне видання 1920 року]. Ч. 3. Київ : Політвидав України, 1990. 542 с.
5. Гуменюк О. Лонгин Цегельський – державник соборної України // URL: <http://www.memory.gov.ua/news/longin-tsegelskii-derzhavnik-sobornoj-ukraini>
6. Дацків І. Б., Полич М. І. Лонгин Цегельський в історії української дипломатії (до 140-річчя від дня народження) // *Укр. іст. журн.* 2015. № 3. С. 108-121.
7. Ільницький В. Сто років тому Закарпаття проголосувало за злуку з Україною // *День.* 2019. № 8–9. 18–19 січня. С. 4–5.
8. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель і народів / [пер. з англ. : Е. Гийдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук; карти П.-Р. Магочій; покажчики Л. Ільченко; відп. ред. В. Падяк]. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. 794 с.+XXII+карти+табл.
9. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції (1917–1920). Київ : Темпора, 2003. 608 с.

10. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Вид-во «Український письменник», 1993. 413 с.
11. Науменко К. Є. Вітовський Дмитро // *Енциклопедія історії України : У 5-ти т. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]*. Київ : Наук. думка, 2010. Т. 1: А–В. С. 580.
12. Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. Історія України: неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Вид. 2-ге, випр. та доп. Харків : ВД «ШКОЛА», 2008. 608 с.
13. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
14. Полонська-Василенко Н. Історія України : У 2 т. Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. Київ : Либідь, 1992. 608 с.
15. Сюдюков І. Про гідне протистояння Росії // *День*. 2019. № 2. 10 січня. С. 4.
16. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. Прага : Вид-во «Вільна спілка», 1928. 335 с.
17. Шусь О. Директорія // *Енциклопедія історії України: в 5 т. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]*. Київ: Наук. думка, 2004. Т 2: Г–Д. С. 393.
18. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. Нью-Йорк – Філадельфія, 1960. 314 с.

Олександр Завальнюк, д.і.н., проф.
професор кафедри історії України,
академік АНВО

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА ПРО ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЙНЯТТЯ АКТА ЗЛУКИ МІЖ УНР І ЗУНР

Століття, що збігло з часу прийняття Акта Злуки між Українською і Західноукраїнською народними республіками, ніскільки не применшило ні значення цієї вікопомної події, ні уваги до неї з боку істориків, політологів, політиків, громадських діячів. І це при тому, що її фактографічна складова досить добре з'ясована дослідниками, а теоретичне осмислення процесу інтеграції обох українських державних утворень у єдину соборну державу, попри деякі наявні розбіжності, поповнило скарбницю найбільш суттєвих суспільно-політичних напрацювань зі становлення української нації початку ХХ ст. і загалом не викликає сумніву.

Враховуючи зазначене, яке безперечно заслуговує схвальної оцінки, хочеться привернути увагу до питання про роль української преси у висвітленні об'єднавчих державницьких тенденцій по обидва боки Збруча, підготовки і прийняття Акта Злуки, а також популяризації в українському середовищі змісту та значення цього величезної історичної ваги документа.

Матеріали, опубліковані у західно- і східноукраїнській пресі переконливо свідчать, що соборницько-державницький рух у Наддністрянській і

Наддніпрянській Україні спостерігався у 1918 році. Приміром, великий вплив на галицьких українців справив факт проголошення й існування Української Народної Республіки. А після прийняття Центральною Радою IV Універсалу і підписання Брестського миру, за повідомленням «Українського слова», в різних місцях Східної Галичини відбулися масові маніфестації на підтримку самостійної УНР, яка для місцевих жителів була омріяною метою. Такі масові заходи були проведені у Жовкві, Сколе, Долішніх Устріках [1], Любачеві, Ожидові, Тернополі [2], Долині, Коломиї, Станіславові [3]. Виступаючи на станіславському віче, яке зібрало майже 50 тис. міських і сільських жителів, Лев Бачинський зворушено промовив: «Віки ждали ми, терпіли неволю, жили в рабстві, але час прийшов і ми до сліз зворушені щастям, що дожили хвилі, в якій бачимо нашу Україну самостійною, незалежною державою.. Ми ... святкуємо тепер воскресенє вольної України на руїнах царату. ...Се наше перше правдиве всеукраїнське, цілонародне свято, наш перший Великдень!» [3].

Морально-психологічний, політичний тонус галицьких українців, пов'язаний з прагненням до державного об'єднання зі східними братами, не вичерпувався разовими акціями. Місцева українська демократична преса приділяла постійну увагу державному життю в УНР, а згодом в Українській Державі і за Директорії, розповідала своїм читачам про всі найбільші зрушення, які робила українська влада, підживлюючи тим самим здорові державницькі настрої в галицькому суспільстві, бажання жити в єдиному українському державному утворенні, незважаючи на його майбутню назву.

Коли восени 1918 р. в Австро-Угорщині активізувався процес щодо входження Галичини до складу проектованої Польської держави, українські політичні структури цього регіону висловилися рішуче проти такого способу вирішення прагнень галицьких українців до своєї повноцінної державності. Так, за повідомленням «Українського слова», Народний комітет Української народно-демократичної партії оголосив з 15 по 22 вересня 1918 р. тиждень акцій протесту, спрямованих на приєднання Східної Галичини до Польщі і за утворення у складі Дунайської імперії українського коронного краю [4]. Про те, як проходили заплановані українські віча у різних місцевостях, преса докладно розповіла на своїх шпальтах [5].

Опубліковані матеріали дають змогу побачити, що учасники вічевої кампанії не тільки протестували проти політики Відня щодо позбавлення галицьких українців перспективи мати свою державність, а й висловлювалися за єдність усіх українців у одній державі. За таку вимогу проголосували маніфестанти Щирця [6], Печеніжина [7], Перемишлян [7], Рожнітова [7], Самбора [8], Копичинців [8], Миколаїва [9], Станіславова [10], Самбора [11], Надвірної [12], Збаража [13], Кутів [13], Сколе [13]. Цей рух, який був помічений політиками у столиці Габсбургів, послужив підставою для відповідної офіційної заяви Української парламентської репрезентації в австрійському парламенті. З нею виступив її голова доктор Євген Петрушевич, про що повідомила газета «Діло». В кореспонденції передано загальний зміст заяви і наголошується, що за негативної політичної ситуації, яка склалася у питанні надання державності галицьким українцям, «українській нарід в Австрії мусить стратити послідну надію на лучшу будучину в сій державі і на сей случай вже нині рекламуємо для себе нічого інше, як найсвятіше для кожного

народу право на злучення всіх українських земель в одну українську незалежну державу і домагаємось прилучення всіх українських земель австро-угорської монархії, в сім також українських земель, положених в Угорщині, до української держави» [14].

Майже у той самий час посол до Австрійського парламенту доктор Лонгвін Цегельський, який взяв участь в урочистому відкритті Київського державного українського університету, заявив присутнім цього святкового дійства, як подала газета «Відродження», що він передбачає в недалекому майбутньому об'єднання східних і галицьких українців. Промовець наголосив: «Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, галичан, до себе...» [15]. Ці слова дуже тепло сприйняли у переповненому залі, особливо студенти, серед яких було чимало вихідців з Галичини.

Під впливом резонансних громадських виступів за соборизацію українських земель активізувалося й львівське студентство. На своєму академічному віче, що відбулося 13 жовтня (про нього писала газета «Діло»), вони наголосили, що вважають себе «горожанами цілої української території і синами великого народу, котрий як рівнорядний чинник виступає на світову арену...» [16]. А 15 жовтня Головна рада галицьких, буковинських і угорських українців у Києві зробила заяву про те, що оцінює усі ці події і скликане на 19 жовтня засідання Української Національної Ради в Галичині як «процес пробуджування і мобілізації соборних українських сил» [17].

Крім проведення велелюдних публічних заходів і прийняття декларацій соборницького характеру, українські політичні кола Східної Галичини, зі свого боку, ініціювали певні кроки для реалізації стратегічної мети. Після Листопадового зриву Українська Національна Рада доручила Державному Секретаріатові, як писала львівська преса, «поробити потрібні заходи для з'єдинення всіх українських земель в одну державу» [18]. Про свою підтримку цьому процесові заявило 3 листопада Народне віче Буковини [19]. У своєму розширеному звіті про засідання УНРади 10 листопада газета «Діло» розповіла про дискусію, яка мала місце в ході обговорення питання про злуку «У.Н.Р. Західно-Української Держави» «з усією Україною». Було зазначено причину такого пришвидшеного руху галицьких українців до соборизації (про неї заявив доктор Роман Перфецький) – це підготовка мирної конференції, яка мала закріпити нові державні кордони у Європі. «Ми, – наголосив промовець, – є одною [зі східними українцями. – О.З.] нацією, мусимо бути й одною демократичною державою. Те, що віддавна горіло в наших серцях, мусимо тепер засвідчити перед цілим світом, перед лицем всіх народів і держав» [20]. Більш детально на цьому питанні зупинився доктор Михайло Лозинський у газетній статті «Українська Народна Республіка». Він вказав на два важливі і водночас суперечливі чинники, які треба було врахувати при вирішенні питання щодо об'єднання двох українських держав у соборну державу: 1) гетьманський режим в Українській Державі, що, на його думку, перетворив її «на найреакційнішу в світі державу з обмосковленим державним апаратом» і 2) підготовка до згаданого міжнародного форуму. На думку М.Лозинського, «з'єдинення може наступити тільки на тих національно-державних основах, на яких Українська Центральна Рада почала будувати Українську Народню Республіку. ... Одні і другі підемо рішуче вперед. Усуваючи перешкоди, які стоять на нашій шляху. З наших змагань

зродиться з'єдинена Україна – Українська Народна Республіка» [21]. Отже, великого бажання об'єднатися з гетьманською Україною у галицьких політиків не було. За інших умов цей процес можна було і не прискорювати. Утім, міжнародний чинник, а ще більше війна, яку розпочали поляки проти українців у Галичині, заставляли діяти оперативно. Редакція газети «Діло» вважала, що гуртуватися українцям треба навколо «прапора та програми, виставлених Українським Національним Союзом у Києві», тобто в жодному разі не навколо гетьманського режиму [22].

До Києва галичани відправили своїх делегатів, які мали на меті довести ініційовану ними справу соборизації до завершення. Через народне повстання проти Павла Скоропадського, політики вирішили мати справу з представниками керівного повстанського органу. Хоча інша делегація зустрілася і з гетьманом, від якого хотіла отримати військову допомогу для своєї молоді республіки. В ході зустрічі з лідерами повстанців галицькі представники виробили і парафували «Передвступний договір, заключений 1 грудня 1918 року в м. Фастові між Українською Народньою Республікою й Західно-Українською Народньою Республікою про маючу наступити злуку обох українських земель в одну державну одиницю». По суті, це був протокол намірів, скріплений підписами, але не наділений юридичною силою. Заявляючи про готовність увійти до складу УНР і утворити разом з нею «одну неподільну державну одиницю», посланці ЗУНР домоглися і закріпили у договорі за своєю республікою «територіальну автономію». Втім сторони на цьому зупинилися, оскільки влада в Україні на цей час формально належала Павлу Скоропадському. Лише після зречення гетьмана і прибуття Директорії до Києва 19 грудня можна було продовжувати повноцінну роботу над юридичним аспектом передвступного договору. Затягували час і переїзди керівних органів ЗУНР з міста до міста через наступ польських військ.

За повідомленням «Нового життя» і «Народньої думки», 2 січня у Станіславові, новій столиці ЗУНР, розпочалася чергова сесія УНРади. Напередодні преса нагадала про недоведену до кінця справу із фастівським договором. «Наш парламент, Українська Національна Рада, має сказати своє важне слово про вадку і актуальну справу – злуку обох українських держав в одну Народну Республіку. Весь український народ звернув сьогодні очі в сей бік і з нетерпеливістю чекає рішення. Одна певність твердо засіла у всіх на серці: що Українська Національна Рада мусить дати нашому народові своє авторитетне запевнення, свою згідну заяву, що соборна Україна творитиме одну Народну Республіку» [23].

Відкриваючи роботу парламенту, Євген Петрушевич висловив «вдячність за поміч Київської України. Кров най буде тим першим звеном, що лучить нас в соборну Україну. Нас ждуть важні завдання, найперше злука з Наддніпрянською Україною». Про це ж вів мову і новий голова Державного Секретаріату Сидір Голубович [23].

Посол Семен Вітик, піднявши питання про «злуку з Україною», пояснював її потребу тим, що «по злуці буде наш край найбагатший. Злука конечна й з економічного боку. Мусимо проголосити її з огляду на мирову конференцію вже сьогодні». «Як народи хочуть, – наголосив він, – так і Антанта мусить поступити. Не можна казати «завтра», бо це повинно бути «вчора». Душа народня рветься до Києва». Секретар військових справ і член УНРади полковник Дмитро Вітовський,

підтримуючи попереднього промовця, заявив, що «злуки обох Українських Земель вимагає міжнародне положення. Директорія згодилась в принципі на злуку в таких точках: спільними справами є заграничні справи, військо, фінанси, пошта і телеграфи; автономні справи: шкільництво і віросповідання, а адміністрація і судівництво остає як досі аж до введення українських законів. ... Західно-Українська Народня Республіка задержить свою автономію доти, аж в Києві зберуться Національні Збори (Конституанта)». У підсумку було зачитано текст, як наголошувалося, «тимчасового вступного договору між обома Українськими Республіками в справі їх злуки», після чого голова УНРади Євген Петрушевич запропонував передати його до комісії закордонних справ [24], [25]. Тож 2 січня рішення про злуку не голосували. Його допрацьовували.

Наступного дня УНРада прийняла ухвалу «Про злуку Західно-Української Народньої Республіки з Українською Народньою Республікою», якою затвердила Фастівську угоду від 1 грудня 1918 р. і доручила Державному Секретаріатові «негайно розпочати переговори з київським правительством для сфіналізованя договору про злуку», про що згодом було зафіксовано у «Вістнику державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки» [26]. Як свідчить «Народня думка», це відбулося пополудні 3 січня. Після одностайного голосування, «присутні стрінули це проголошення довго невважаючи гучними оплесками. Й окликами «Слава», а також відспівали український гімн «Ще не вмерла Україна»... Під вечір заслухано привітання делегатів Наддніпрянської й Угорської Вкраїни, а ввечері відбувся парадний похід війська перед помешканням, в якому відбувалося засідання Вкр[аїнської] Нац[іональної] Ради. Населення гучними оплесками «Слава» вітало борців» [25].

Тоді ж у заяві до громадян ЗУНР щодо програми своєї діяльності Державний секретаріат передбачив вироблення проекту «окончного устрою держави на платформі правної злуки з Придніпрянською Україною і своїм внесенням в тім напрямі предложити Всенародним Установчим Зборам» [27, с.144]. 5 січня газета «Нова Рада» вмістила на своїх шпальтах урядову телеграму, що надійшла із-за Збруча. «До Головного Отамана Українського Республіканського війська С.Петлюри. Київ. Із Станіслава. 3/1. Українська Національна Рада Західно-Української Народньої Республіки на засідання дня 3-го січня одноголосно ухвалила й торжественно проголосила прилучення своєї території до Української Народньої Республіки в одну одноцільну Українську Народню Республіку. Хай злука, спаяна спільною пролитою кров'ю обох бувших Республік, довершить мрію і щастя робочого українського народу» [28].

Інформація про цю подію швидко поширилася територією ЗУНР. Українці щиро і радісно вітали довгоочікуваний крок своєї влади, висловлювали сподівання на швидке юридичне і практичне об'єднання українських земель [29].

Київська «Нова Рада» опублікувала офіційне звернення законодавчої і виконавчої гілок влади ЗУНР до Директорії УНР з повідомленням про ратифікацію домовленостей у Фастові. У ньому розгорнуто йшлося про таке: «Президія Національної Ради і Рада Державних Секретарів Західно-Української Народньої Республіки мають честь подати отсим до відома Світлої Директорії і Правительства Української Народньої Республіки, що Українська Національна Рада, яко найвищий законодавчий орган Західно-Української Народньої Республіки, на

торжественним засіданню в Станіславові, дня 3 січня 1919 року, одногосно рішила, що слідує:

Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського Народу, проголошує торжественно з'єднання з нинішнім днем Західно-Української Народньої Республіки з Українською Народньою Республікою в одну одноцільну, суверенну Народню Республіку.

Зміряючи до найскорішого переведення цієї злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір між Західно-Українською Народньою Республікою дня 1 грудня 1918 року у Хвастові та поручає Державному Секретаріатові негайно розпочати переговори з Київським правительством для сфіналізованя договору про злуку.

До часу, коли зберуться Установчі Збори об'єднаної Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західно-Української Народньої Республіки виконує Українська Національна Рада.

До того самого часу цивільну і військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріат, установлений Українською Національною Радою як її виконавчий орган. Підписані Президія Української Національної Ради та Рада Державних Секретарів подають се до відома Верховної Української Народньої Республіки через окрему торжественну депутацію, зложеноу з представників усіх державних чинників і усіх кругів населення Західно-Української Народньої Республіки, а разом висилають окрему комісію, що має з правительством Української Народньої Республіки увійти в ближчі переговори що до способу зреалізованя вище наведеної ухвали» [28].

Преса ЗУНР не пояснювала, що зроблені західноукраїнськими політиками кроки щодо соборизації українських земель трохи випереджували події в УНР, яка лише з 5 січня, знаючи вже про прийняття довгожданого закону у Станіславові, розпочала підготовку до виборів всенародного представницького органу (передпарламенту), яким мав стати Трудовий конгрес України. Його скликання назначили на 23 січня 1919 р. На цю дату орієнтувалися і в Києві, і в Станіславові.

17 січня галицька делегація (36 осіб) прибула до Києва, щоб взяти участь в процедурі прийняття Акта злуки, що мала відбутися через 2 дні. Того ж дня столична газета «Україна» цілком неவிпадково опублікувала розлогу статтю Данила Вахаянина «Політика галицьких українців в 1918 р.». У ній вказувалося, що після проголошення III Універсалом Центральної Ради Української Народної Республіки, а особливо після підписання Брестського миру українці Галичини активізували боротьбу за свою державність. Одні політики розраховували на утворення окремого Коронного краю в межах Австро-Угорщини, інші прагнули до об'єднання з Великою Україною. Після проголошення ЗУНР стало очевидно, що майбутнє галицьких українців пов'язане з Наддніпрянщиною. Утім гетьманщина не влаштовувала частину політиків, у якій вони бачили «реакційність і московські тенденції». Після приходу до влади Директорії було зроблено кроки до об'єднання обох українських держав. Як наголосив автор, «теперішня політика галицьких українців повинна піти по лінії всеукраїнських інтересів» [30].

З'ясувалося, що для кворуму прибулих делегатів Трудового конгресу України не вистачало – перешкодили заметілі на залізниці. В деяких виборчих округах відбувалися перевибори. Тож відкриття передпарламенту перенесли на пізніше.

Напередодні відкриття роботи конгресу, 22 січня, Директорія видала свій Універсал про злуку ЗУНР і УНР, широко розтиражований українською пресою. У ньому повідомлялося: «Іменем Української Народньої Республіки Директорія оповіщає нарід Український про велику подію в історії землі нашої української».

3-го січня 1919 року в м. Станиславові Українська Національна Рада Західної Української Народньої Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їх законодавчий чинник, торжественно проголосила злуку Західної Української Народньої Республіки з Наддніпрянською Народньою Республікою – в одноцільну, суверенну Народню Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народньої Республіки ухвалила ту злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народньої Республіки від 3-го січня 1919 року.

Однині воедино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народня Республіка. Однині Народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду» [28], [31].

Галицька преса, розраховуючи на свою читацьку аудиторію, подала цей документ із деякими орфографічними відмінностями [32].

Того ж дня соціалістична «Народня воля» висловила щодо декларації Директорії свій погляд: «І ось тепер ми об'єднуємось для того, щоб спільно боротись з численними ворогами України. ... В цей день великого свята об'єднання України, сили Українського народу зміцнюють єдність, яка буде тепер у колись розділених кордонами частин, тепер єдиної України. ... Український народ об'єднується під жовно-блакитним прапором з вірою в те, що під ним дійде до інтернаціоналу, [до] всесвітньої трудової федерації всіх народів» [33]. А газета «Нова Рада» застерігала проти можливого українського централізму в процесі реалізації соборності, наголошуючи, що «всі ті [західноукраїнські] землі, що мають своєрідне обличчя, мають право на найширшу автономію, що одно може тільки забезпечити шляхи до всестороннього їх розвитку й тісного братнього співжиття з рештою українських земель» [34].

22 січня 1919 р. у Києві на Софіївському майдані відбулася урочиста церемонія Злуки. Свято пройшло помпезно. Про його перебіг докладно розповіли різні періодичні органи, як україномовні («Нова рада», «Життя Поділля», «Народ». «Республіка» та ін.), так і російськомовні («Столичный голос», «Одесская почта», «Наш путь» та ін.), не пропускаючи основних його складових – виступів представників обох республік, обміну державними документами, церковного молебну, оркестрового супроводу, військового параду та ін.

Наступного дня доукомплектований прибулими делегатами Трудовий конгрес України ухвалив, за свідченням преси, необхідний пакет соборницьких документів майже повним складом (крім двох осіб) [35]. Галицьких політиків

обрали до складу Президії Трудового конгресу та увели до комісій ТКУ. В універсалі до українського народу делегати зазначили, зокрема, що Директорія буде поповнена представником від Наддністрянської України [36]. Декларацію про Злуку, як висловився Трудовий конгрес України, у майбутньому повинен затвердити повноцінний український парламент – Всеукраїнські Установчі Збори. Утім до цього не дійшло через об'єктивні причини. Попри це ухвалу представницького органу можна вважати повноцінною.

Крім того, конгрес прийняв поширену у пресі декларацію «До народів світу», в якій від імені «самостійної єдиної неподільної Народної Української Республіки» висловив протест проти зовнішньої військової загрози праву об'єднаного українського народу на самовизначення і, мирне життя [37].

Зроблені відразу оцінки Акту Злуки мали цілком позитивний характер. У наступний період робилися кроки із виконання домовленостей керівництва УНР і ЗОУНР щодо певних змін в останній. За повідомленням «Республіки», 4 лютого на засіданні УНРади Голова Ради державних секретарів С. Голубович прочитав Універсал Директорії УНР про Злуку і заявив, що «правительство буде старатися, щоби те, що сталося в дні 3 січня с.р. правом перевести в життя... Приступаємо до скодифікування тих всіх постанов, які би забезпечили українським землям, вилученим зі звязи давньої Австро-Угорщини, таку правно-політичну і господарсько-фінансову свободу рухів, щоби їй в переходовій добі забезпечити можливість провадження війни, удержування на своїх землях ладу і порядку та становлення про дальший хід правно-державного перестрою. Висказуючи повну надію, що зєдинення обох наших Республік ... відбудеться в скорім темпі, – утворило правительство наше відповідні комісії, а з окремих комісій фінансову, харчову і господарську, які спільно з київським правительством вироблять конституційні і законодавні основи, на яких опреться одноцільна будова великої Української Республіки» [38].

Наведені слова свідчать про те, що після завершення роботи Трудового конгресу України сторони виробили низку важливих конкретних домовленостей, які не увійшли до ратифікованих документів про Злуку. Пізніше стало відомо, що сторони напрацювали кілька важливих рішень, а саме: УНРада прийняла «Закон 4 квітня 1919 р. про впровадження в обіг гривень і карбованців»; до тимчасової столиці ЗОУНР перебиралися Державний банк УНР та Експедиція заготівлі державних паперів, яка друкувала українські банкноти [41, с.233]. Дещо раніше, 30 березня, між урядами УНР і ЗОУНР було укладено угоду про спільну закордонну політику. Крім того, відбулася нотифікація об'єднання офіційною делегацією Соборної УНР послам усіх держав, акредитованих у Відні [42, с.269].

У серпні 1919 р. доктор Стефан Стебельський в «Галицькому голосі», що виходив у Кам'янці-Подільському як офіційний орган ЗОУНР, опублікував широкі «Критичні уваги до акту злуки о 3 січня 1919», де, проаналізувавши прийняті у Станіславові і Києві документи про Злуку та подальші практичні кроки із соборизації східних і західних українських земель, зробив висновок, що кроки, зроблені керівництвом обох державних утворень після офіційної ратифікації зазначених доленосних документів, взагалі не передбачені «в самім акті злуки», а тому «виходять поза його рамки» [39]. Хоча автор і оцінює злуку як «мабуть найгарнішу подію нашої історії та безперечно найрозумніший правно-державний

акт в нашій сучасній державній життю» [40], все ж посіяв певний сумнів про те, чи все правильно робить, зокрема західноукраїнська влада, щодо імплементації норм актів великої історичної ваги. Мабуть, автор сподівався, що його стаття розпочне на сторінках цієї газети корисну дискусію. Утім цього не сталося через нез'ясовані причини. Можливо, галицькі політики, які стояли за цим періодичним органом, не хотіли загострювати підняте питання, зважаючи на розбіжності, які у цей час мали місце між двома українськими державними проводами. Не виключено, що це сталося через цензурування друкованого органу, яке тут практикувалося.

Отож, в українській періодиці революційної доби наявний комплекс офіційних документів, присвячених соборницькому процесу східних і західних українських земель наприкінці 1918 – на початку 1919 рр. Опубліковані державні акти відповідають оригінальним текстам, фактично є їхніми копіями, що об'єктивно передають читачам зміст оригіналів, а також дають змогу широкому читацькому загалу оцінити його зміст. Інші види газетних публікацій того часу – інформації, журналістські звіти, хроніки, есе тощо мають значення цікавої і унікальної джерельної бази для різнобічного пізнання фінальної стадії правового оформлення процесу об'єднання українських земель в одну поборницьку державу, реакції на цю подію у різних куточках України. Критичний аналіз, вміщений у авторській статті щодо дотримання норм права в контексті виконання державних актів про соборність, засвідчив про серйозний підхід до сприймання практичної роботи державотворців у вказаній царині, має науково-практичний характер і попри складну внутрішньо-політичну ситуацію в УНР, скоріш за все, не був замовним.

Список використаних джерел і літератури

1. Українське слово. 1918. 8 берез.
2. Українське слово. 1918. 10 берез.
3. Українське слово. 1918. 29 берез.
4. Українське слово. 1918. 10 верес.
5. Українське слово. 1918. 21 верес.
6. Діло. 1918. 2 жовт.
7. Діло. 1918. 4 жовт.
8. Діло. 1918. 3 жовт.
9. Діло. 1918. 6 жовт.
10. Діло. 1918. 8 жовт.
11. Діло. 1918. 5 жовт.
12. Діло. 1918. 10 жовт.
13. Діло. 1918. 16 жовт.
14. Діло. 1918. 8 жовт.
15. Відродження. 1918. 7 жовт.
16. Діло. 1918. 18 жовт.
17. Діло. 1918. 20 жовт.
18. Діло. 1918. 11 лист.
19. Буковина. 1918. 10 лист.
20. Діло. 1918. 12 лист.
21. Діло. 1918. 13 лист.
22. Діло. 1918. 12 лист.

23. Нове життя. 1919. 3 січ.
24. Нове життя. 1919. 4 січ.
25. Народня думка. 1919. 22 січ.
26. Вістник державних законів і розпорядків Західної Області Української Народної Республіки. Станіслав, 1919, 31 січ. Вип.1. С.1.
27. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Документи і матеріали. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001.Т.1. 584 с.
28. Нова Рада. 1919. 24 січ.
29. Український скиталець. 1919. 23 січ.
30. Україна. 1919. 17 січ.
31. Вістник Української Народної Республіки. 1919. 25 січ.
32. Нове життя. 1919. 29 січ.
33. Народня воля. 1919. 22 січ.
34. Нова рада. 1919. 22 січ.
35. Република. 1919. 4 лют.
36. Република. 1919. 8 лют.
37. Република. 1919. 9 лют.
38. Република. 1919. 6 лют.
39. Галицький голос. 1919. 4 верес.
40. Галицький голос. 1919. 12 верес.
41. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Ілюстрована історія / Автор ідеї, гол. редактор і кривник авт. колективу Микола Кугутяк. Львів-Івано-Франківськ : «Манускрипт», 2008.524 с.
42. Гай-Нижник Павло. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.). Київ : «ЩеК», 2010. 304 с.

Олександр Комарніцький, д.і.н., доц.
доцент кафедри історії України
голова Кам'янець-Подільської міської організації НСКУ

МІСТЕЧКА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ І ГАЛИЦЬКІ УКРАЇНЦІ (1919-1920 РР.)

День Соборності України є унікальним, неймовірним святом... 100 років об'єднання. 100 років боротьби. 100 років наших мрій, розчарувань, перемог і страждань, величі і героїв, 100 років, коли цілі покоління українців клали життя, щоб сьогодні ми святкували цей день, і мали щастя жити в своїй власній державі. Це свято єдності, якої нам часто так бракує.

Нині Україна знову бореться за свою Соборність, і тема єдності набула колосальної ваги. Ми розуміємо, що непростим і довготривалим буде шлях до відновлення наших кордонів, до порозуміння між Заходом і Сходом. Українці згуртувались, аби відстояти свою незалежність, територіальну цілісність держави.

Певну роль у подіях, які були пов'язані з єднанням галицьких і наддніпрянських українців, відіграло і населення містечок Правобережної України.

Важливим осередком стало м-ко Фастів [1, с.199]. Саме тут, 1 грудня 1918 р., в умовах підготовки наступу на Київ, члени Директорії і повноважні представники Державного Секретаріату ЗУНР підписали Передвступний договір про майбутнє об'єднання двох республік [2, с.293]. П.Полянський взагалі вважає, що в історію цей акт має ввійти не інакше, як Фастівський договір [3, с.194]. Директорія в той час розташовувалася у спеціальному ешелоні на коліях фастівського вокзалу [1, с.208]. Після докладного обговорення проекту Директорія і делегація ЗУНР уклали договір про злуку між Українською Народною Республікою й Західно-Українською Народною Республікою в одну державну одиницю, в якому, зокрема, зазначалося:

«1. Західно-Українська Народня Республіка заявляє цим непохитний намір злитись у найкоротшій часі в одну велику державу з Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілості, в Українську Народню Республіку.

2. Українська Народня Республіка заявляє цим рівнож свій непохитний намір злитись у найкоротшій часі в одну державу з Західно-Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір прийняти всю територію й населення ЗахідноУкраїнської Народньої Республіки, як складову частину державної цілості, в Українську Народню Республіку».

Представники обох сторін заявили, що цим передвступним договором вважають себе взаємозобов'язаними у найкоротшому часі укласти державну злуку, аби щонайшвидше утворити неподільну державну одиницю. «Західно-Українська Народня Республіка, – говорилося далі у передвступному договорі, – з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правовими інституціями та культурними й соціальними ріжницями окремішності життя на своїй території й її населення, як будучій частині неподільної Української Народньої Республіки, дістає територіяльну автономію, котрої межі означить у хвилі реалізації злуки обох Республік в одну державну цілість окрема спільна комісія за ратифікацію її рішень компетентними законодатними й правительствсними державними органами обох Республік. Тоді також установлені будуть детальні умовини злуки обох держав».

Цей договір було виконано у двох примірниках (у двох окремих оригіналах), призначених по одному для урядів кожної з обох держав. Він міг бути опублікований за згодою обох урядів, тобто – Директорії УНР й Ради державних секретарів ЗУНР. Від імені Директорії договір підписали її члени В. Винниченко (як голова), О. Андрієвський, Ф. Швець, С. Петлюра (як головний отаман), а від імені уряду ЗУНР – повноважні представники Ради державних секретарів Л. Цегельський та Д. Левицький. При цьому належить зауважити, що ЗУНР зберігала за собою права «територіяльної автономії, котрої межі означить в хвилі реалізації злуки обох республік в одну державну цілість окрема спільна комісія за ратифікацією її рішень компетентними правительственними державними органами обох Республік. Тоді, – як акцентував В. Винниченко, – також установлені будуть умовини злуки обох Держав» [4, с.119-120].

Тіснішими зв'язки між містечковим населенням Правобережжя і галичан стали після того, коли у червні 1919 р. на Поділля прибув уряд ЗУНР і Українська Галицька армія. З переходом Галицького війська р. Збруч перед ними постало

завдання перебудувати свою роботу таким чином, аби пристосувати її до нових умов, зокрема належало налагодити дружні стосунки з населенням Правобережної України. Останнє мало неабияке значення, адже із перших днів перебування УГА на новій території в низці випадків подоляни неприязно поставились до галичан [5, арк.23], називали їх «австріяками», «мадярами» і навіть «англічанами» [6, арк.7зв.], [7, с.325], подекуди нападали на окремі відділи, завдаючи людських втрат. У зв'язку з такими подіями бюро пропаганди відразу взялось за роз'яснення мети передислокації галичан. У цьому плані відбулись зустрічі, наприклад, 3 серпня з членами волосної управи у Меджибожі [8, с.7], [9, с.245]. Наполегливо працював і освітній відділ. Він проводив багатолюдні віча, які часто закінчувалися виступами стрілецьких хорів або виставами театральної групи. Зокрема, такі акції були проведені у 5 містечках [10, арк.179], [11, арк.13]. Крім того, застосовувалися інші види пропагандистської і культурно-освітньої діяльності. Населення отримувало інформацію з галицьких часописів, що мало неабиякий вплив на формування їхньої свідомості. Так, 14 жовтня 1919 р. після мітингу в Станіславчику галичани роздали селянам чимало примірників своїх газет [12, с.83]. Активно діяв Дунаєвецький освітній гурток, вплив якого поширювався на всю волость і прилеглі території. Основна робота гуртка була спрямована на поширення освіти серед населення, організацію найбільш свідомої частини селянства і міщанства в культурно-освітні товариства, пропаганду ідеї самостійності України під час проведення різних заходів, боротьбу проти антиукраїнської агітації, виховання національної свідомості, підвищення освітнього рівня вояків армії УНР [13, арк.1-3].

Важливу роль у розвої національно-культурного життя відіграли військові театри при галицьких підрозділах, зокрема у Браїлові [14, с.153].

Проведена робота позитивно вплинула на ставлення до галицького війська, зняла напруженість у відносинах із місцевими жителями. Проскурівський повітовий комісар у зв'язку з цим повідомляв, що населення «після пояснення щиро каж[е], що це краще, як зlodії-більшовики. Галицькі війська дисципліновані [15, арк.7зв.]». Як наслідок, у Мурованих Курилівцях населення зустрічало галицьке військо з хлібом-сіллю [16, арк.200]. У скрутну хвилину селяни і міщани надавали йому посильну допомогу. Так, мешканці Меджибожа, почувши, що група галичан розташувалася у Проскурові і має велику потребу у хлібі, привезла до полку 15 пудів борошна [17, с.293]. У Немирові розмістилася лікарня для галичан [18, с.109], а в Браїлові – будинок одужуючих [19, с.203]. У свою чергу, галицькі священники проводили служби, панахиди, проповіді для місцевого населення. Так, у Корнині галицький священник провів панахиду по селянах, розстріляних більшовиками [20, с.72]. Добре ім'я галицькі стрільці зберегли і тоді, коли реорганізувались у ЧУГА. Так, жителі Бершаді надіслали телеграми до Харкова та Москви з проханням залишити галицьких вояків у місті для захисту від повстанців [21, с.292-293]. Галичани у березні 1920 р. відзначили тут роковини Т.Г.Шевченка. Свято відбувалося впродовж двох тижнів [22, с.14-15].

Допомогу галичанам надавало і єврейське населення містечок (часто випереджаючи навіть українців), вбачаючи у них гарантію своєї безпеки [17, с.293]. Газета «Трудова громада» повідомляла, що під час бою з більшовиками в 20-х числах липня 1919 р. за м-ко Смотрич Подільської губернії населення, особливо єврейське, виносило галичанам воду, квасне молоко, висловлювало жаль з приводу

тимчасового відходу українських військ. Були навіть добровільні помічники. Місцевий аптекар та санітари з бинтами і ліками зустрічали поранених і перев'язували їм рани [23, с.16], [24, с.2], [25, с.3]. Невдовзі від вдячних воїнів-галичан до єврейської громади містечка звернувся сотник Грінберг: «Приношу від імені нашого уряду щире подяку єврейству Смотрича за співчуття, бажання завше стати мені в допомозі та підтриманні ладу... Надіюся, що при такому відношенні із боку єврейства – незабаром згине рижниця та антагонізм, що досі панували між націями Великої України [26, с.7]».

До складу УГА входив єврейський курінь, очолюваний С. Лянбергом, який, здобувши м-ко Михалпіль, зліквідував там більшовицьку залогоу [27, с.257]. 25 серпня 1919 р. галицькі вояки припинили погром у Фастові [28, арк.41]. Наступного дня місцеві євреї зустрічали прибулий до містечка штаб 3-го Галицького корпусу хлібом-сіллю, запевнивши, що «всіма силами будуть допомагати будувать Самостійну Республіку, аби тільки був спокій» [29, арк.6-6 зв.]. Галичани проводили у містах та містечках народні віча, в яких брало участь і єврейське населення. Промовці роз'яснювали «хто такий галицький стрілець та чого він прийшов на Велику Україну» [18, с.69]. Український діяч О.Левицький писав, що євреї «одверто висказували свій подив [з] розсудности й рухливости українського галицького війська. Та найбільше дивувало, що на таких вічах не накликував ніхто ні до помсти на них, ні до погромів – а виключно тільки до розумної державної праці всіх горожан» [18, с.72]. С.Петлюра в одній зі своїх промов зазначав, що «єврейське населення охоче й[шло] на мобілізацію» [30, арк.14]. Так, 18 юнаків-євреїв Смотрича вступили до лав армії УНР для боротьби з антиукраїнськими силами [31, с.203]. Під час формування військової частини у Теофіполі місцеве єврейське населення звернулося з проханням поширити мобілізацію і на нього [32, арк.163]. З Кременецького повіту повідомляли, що прийом новобранців пройшов успішно і «навіть рекрутів-євреїв явилось багато» [33, с.1].

Таким чином, населення містечок Правобережної України відіграло важливу роль у єднанні галицьких і наддніпрянських українців. Найбільш тісними стали відносини після того, коли Галицьке військо перейшло р. Збруч. Перед галичанами постало завдання перебудувати свою роботу таким чином, аби налагодити дружні стосунки з місцевим населенням, оскільки мали місце випадки, коли подоляни неприємно поставились до галичан. Через це відповідні служби війська УНР вимушені були роз'яснювати мету передислокації галичан. Проведена робота позитивно вплинула на ставлення до галицького війська, зняла напруженість у відносинах із місцевими жителями. Допомогу галичанам надавало і єврейське населення містечок, вбачаючи у них гарантію своєї безпеки.

Список використаних джерел і літератури

1. Київщинознавство. Посібник для вчителя / За ред. І.Л. Лікарчука. Київ : Вид. Ешке О.М., 2001. Вип.1. 293 с.
2. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / Серія «Україна крізь віки». В 15-ти т. Київ: Альтернативи, 1999. Т.10. 320 с.

3. Кравченко Н.М., Чиговська Л.Г., Неліна Т.В. Фастівщина: Сторінки історії (від давнини до 20-х років ХХ століття). Фастів : Фастівський державний краєзнавчий музей, 2004. 256 с.
4. Гай-Нижник Павло. ЗУНР ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918–1919 рр.). Київ, 2018. 146 с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 2188. Оп.1. Спр. 136
6. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп. 1. Спр. 92.
7. Левицький О. Пропаганда і преса // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. Вінніпег: Вид. хор. УСС Д.Микитюк, 1958. Т.1. С.325-333.*
8. Дописи. Меджибіж, Летичівського повіту (від власного кореспондента) // *Трудова громада. Орган місцевої організації УПСР. Кам'янець-Подільський. 1919. 17 серпня. Ч.40. С.7.*
9. Олійник С.В. Українська Галицька Армія і населення Поділля (липень 1919 – квітень 1920 рр.) // *Наукові праці історичного факультету [Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту]. Кам'янець-Подільський: іст. фак-т Кам'янець-Поділ. держ. пед.. ін-у, 1995. Т.1. С.244-247.*
10. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57.
11. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73.
12. Білгородський М.М. Матеріали про культурно-освітню роботу УГА на Вінниччині на сторінках газети «Стрілець» // *Тези доповідей X Вінницької обласної краєзнавчої конференції, 6 вересня 1991 р. Вінниця: Вінницький пед. ін-т ім. М.Островського, 1991. С.82-83.*
13. ЦДАВО України. Ф. 2188. Оп.3. Спр. 47.
14. Демчик Т. Військові театри при ГА // *Календар Червоної Калини на 1924 р.: Ювілейне видання в десятиліття виступу УСС, 1914-1924. Львів, Київ : Червона Калина, 1923. С.153-155.*
15. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп. 1. Спр. 92.
16. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57.
17. Олійник С.В. Продовольче і військово-господарське забезпечення Української Галицької Армії на Поділлі (липень-листопад 1919 р.) // *Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції /Ред.кол.: І.С.Винокур (гол.), М.М.Дарманський, О.М.Завальнюк та ін. Кам'янець-Подільський : б.в., 1995. С.293-295.*
18. Левицький О. Галицька армія на Великій Україні (спомини з часу від липня до грудня 1919 р.). Відень : друкарня Г. Енгеля і Сина, 1921. 196 с.
19. Олійник С.В. Організація та діяльність санітарних установ УГА на території Наддніпрянської України (1919-1920) // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед.. ун-т, 2000. Т.4.(6). С.202-205.*
20. Галаган В. На Київ // *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1931 рік. Львів : Червона Калина, 1930. С.72-75.*

21. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. Львів : Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1995. 368 с.
22. Дольницький М. Шевченківське свято в Бершаді на Великій Україні // *Український скиталець: Орган військової еміграції земель ЗУНР. Відень, 1923. № 5. С.14-16.*
23. Олійник С.В. Українська Галицька Армія на Поділлі в липні 1919 р. // *Кам'янецьчина в контексті історії Поділля. Науковий збірник /Ред.кол.: Л.В.Баженов (відп. ред.), С.О.Борисевич, І.С.Винокур та ін. Кам'янець-Подільський : б.в., 1997. Т.1. С. 15-16.*
24. Телеграми: Поміч населення армії // *Бюлетень щоденної газети «Громадянин». Житомир. 1919. 24 серпня. № 1. С.2.*
25. Телеграми. Поміч єврейського населення // *Трудова громада. 1919. 24 липня. № 24. С.3.*
26. З єврейського життя. Сотник Грінберг. До єврейської громади м.Смотрича // *Трудова громада. 1919. 2 вересня. № 51. С.7.*
27. Д.М. Жидівський курінь // *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. Вінніпег : Вид. хор. УСС Д.Микитюк, 1958. Т.1. С.257-258.*
28. ЦДАВО України. Ф. 3299. Оп.1. Спр. 48.
29. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 71.
30. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 9.
31. 100 єврейских местечек Украины. Исторический путеводитель / Сост. В.Лукин, Б.Хаймович. Иерусалим Санкт-Петербург : Эзро, 1997. Вып. 1 : Подолия. 256 с.
32. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 11.
33. Кременець. Прийом новобранців // *Новини. Видання Інформаційного бюро Армії Української Народної Республіки. Жмеринка. 1919. 27 лютого. Ч.20. С.1.*

Сергій Олійник, к.і.н., доц.
доцент кафедри історії України

БОЙОВА СПІВПРАЦЯ НАДДНІСТРЯНЦІВ ТА НАДДНІПРЯНЦІВ У 1919-1920 РОКАХ

Українська революція 1917-1921 рр. поставила на порядок денний реалізацію ідеї об'єднання Наддністрянської та Наддніпрянської України в єдину соборну державу. Практичне втілення її в життя пов'язане із існуванням з одного боку ЗУНР, а з другого – Української держави та Директорії УНР. Однією зі складових цього процесу була бойова співпраця наддністрянців і наддніпрянців. До цієї проблеми зверталися як сучасники тих подій [3; 5; 6; 8; 11; 14-16], так і сучасні вітчизняні історики [1; 4; 7; 9; 10; 12; 13]. Однак, попри наявний науковий доробок, вона потребує подальшої розробки.

Перші прояви бойової співпраці наддніпрянців і наддністрянців припали на листопад – грудень 1918 р. Після успішно проведеного листопадового чину західні українці зіткнулися з серйозною небезпекою для своєї державності з боку поляків. Існуючі труднощі з комплектуванням і будівництвом галицького війська змусили керівництво УНРади звернутися по допомогу до Великої України. Тому до Києва було направлено делегацію у складі О. Назарука і В. Шухевича [13, с. 121]. Були сподівання, що Українська держава допоможе своїм братам з-за Збруча, зокрема, направить до Львова організаційно міцний і боєздатний корпус УСС під командуванням Є. Коновальця. 11 листопада 1918 року, на зустрічі з галицькими делегатами, гетьман П. Скоропадський пообіцяв їм відправити до Львова січовиків, значну кількість військового майна і 3-й авіаційний дивізіон з Одеси, грошову допомогу у 10 млн. крон (близько 2 млн. доларів) [9, с. 296]. Проте фактично здійснено було лише два останніх пункти. Матеріальна допомога полягала у передачі 20 тис. гвинтівок, 80 млн. набоїв, 80 гармат і 20 літаків та значної кількості медикаментів. Січовики ж мали стати основою для майбутнього антигетьманського повстання, запланованого Директорією, а тому Український Національний Союз, який готував акцію, не був зацікавлений у втраті своєї найбоєздатнішої надії. Тоді ж набув поширення вираз: «Через Київ, на Львів» [9, с. 296].

У той же час, Український Національний Союз, готуючи антигетьманське повстання, постійно тримав в полі зору події в Галичині. Він вирішив надати галичанам допомогу. Замість січовиків до Львова було вирішено направити загін ім. Гонти під командуванням А. Долуда. Останні змогли позитивно відзначитися у листопадових боях за Львів. До галицької групи «Самбір» приєднався 1-й Правобережний республіканський полк на чолі з полковником Кравчуком [13, с. 186]. Пізніше з Наддніпрянщини на допомогу галичанам прибула Козятинська піхотна дивізія, котру зарахували до складу групи «Наварія» [8, с. 112; 13, с. 189]. На початку січня 1919 р. до Галичини прибула 1-а Дніпровська дивізія, яка в лютому-березні 1919 р. брала участь у Вовчухівській операції й підтримувала частини 3-го галицького корпусу в наступі на Городок [13, с. 186-187]. Однією з найбільш боєздатних частин, що прибули з Наддніпрянщини на допомогу галичанам у лютому 1919 р., була артилерія київських Січових Стрільців, організована полковником Р. Дашкевичем і поділена на два полки [8, с. 112-113]. Перший увійшов до складу четвертої бригади, а другий залишився при Начальній Команді Галицької армії. Ці артилерійські частини призводили до значної дезорганізації польських військ і завдавали їм відчутних утрат [13, с. 187].

Поряд з цим надходила допомога від Директорії УНР у вигляді озброєння, боєприпасів, медикаментів, грошового забезпечення тощо [8, с. 113].

У свою чергу, в грудні 1918 р. уряд ЗУНР вислав на допомогу Директорії тисячу новобранців під командуванням поручика Д. Тихого. Вони були приєднані до Північної групи військ на чолі з отаманом В. Оскілком [13, с. 189].

У Фастові галицькі делегати знайшли потрібних людей для організації та розбудови армії. Ними стали генерал М. Омелянович-Павленко, як командувач, і полковник Є. Мишковський, як начальник штабу. Прибувши до Галичини, вони вже з 10 грудня взялися до виконання своїх обов'язків [4, с. 44]. За участю нового командування було розроблено план наступ на Львів і організації регулярної

української армії. Окрім того, за участі наддніпрянців відбулося організаційне оформлення Української Галицької армії, в основу якого було покладено бригадний та курінний уклад. Найвищою структурною одиницею став корпус (їх в УГА було три) [8, с. 74; 11, с.21-22]. Таким чином, за сприяння наддніпрянців, в грудні 1918 – січні 1919 рр. було створено Українську Галицьку армію. З ініціативи Омеляновича-Павленка галицьким бригадам було присвоєно назви тих місцевостей, з яких вони отримували поповнення.

На переконання А. Крезуба найбільш реальною допомогою наддніпрянців наддністрянцям стало створення першими Волинського фронту. Стримуючи польську армію, на просторі між Бугом і Прип'яттю, наддніпрянські війська наче продовжували праве крило УГА, прикриваючи її від ударів з півночі та виходу поляків у їхній тил [8, с. 116].

На жаль, спільні зусилля не дозволили успішно завершити проведення Вовчухівської наступальної операції на Львів. Більше того, на стан фронту негативно вплинуло прибуття на допомогу полякам дивізій армії Галлера з Франції, добре укомплектованих та озброєних. Окрім того, удар в спину галичанам завдали румуни, котрі опанували Буковину і частину Коломийщини. Попри ці труднощі, М. Омеляновичу-Павленкові вдалося спланувати та розпочати 8 червня відому Чортківську наступальну операцію. Однак, наступного дня, наказом Є. Петрушевича, котрий був невдоволений становищем на фронті, звільнив М. Омеляновича-Павленка, поставивши командуючим УГА замість нього іншого наддніпрянця О. Грекова. Останній фактично й займався проведенням означеної операції. На жаль, в силу об'єктивних причин, операція не досягла запланованої мети. Сили воюючих сторін були нерівними. УГА змушена була відступати до Збруча. Не в кращому становищі знаходилася Директорія УНР. Під ударами більшовиків вона змушена була відступати [4, с. 48-57].

На початку липня 1919 р. у ході переговорів між С. Петлюрою та Є. Петрушевичем було вирішено, що УГА перейде Збруч і з'єднається з армією УНР. Спільними зусиллями передбачалося звільнити Велику Україну від більшовиків, а потім Галичину від поляків. Таким чином планувалася реалізація гасла: «Через Київ, на Львів», тобто розгромити більшовиків і укріпити українську державність, а потім разом виступити проти Польщі й звільнити Галичину.

Відповідно до домовленостей, ще до переходу основних сил галицького війська, на Поділля прибула 5-а бригада УГА, яка з Волочиська вирушила в напрямку на Проскурів, погрожуючи ударом в тил радянських військ, зайняла на деякий час Чорний Острів, чим сприяла підняттю бойового духу серед вояків армії УНР [13, с. 121].

16-17 липня 1919 р. на Поділля з-за Збруча прибула майже 50-тисячна УГА. Прибуття галицького війська фактично врятувало УНР від поразки, воно серйозно змінило співвідношення сил на українсько-радянському фронті. Разом з 35-тисячною армією УНР та повстанцями це вже була серйозна бойова сила [4, с. 64-65, 87].

Як зазначав М. Капустянський (генерал-квартирмейстр армії УНР) складалася унікальна комбінація. З одного боку УГА, якій були притаманні риси австрійської армії: позитивні – організованість, нахил до муштри і карність навіть у дрібницях, акуратність, упертість і витривалість у боях суцільним фронтом із забезпеченими

флангами, порив в атаці, однак без належного завзяття і настирливості довести її до кінця за всяку ціну, як це властиво німцям і росіянам; негативні: зайва централізація, страх за свої фланги та тил, велика обережність у маневрах на окраїнах, відсутність широкої ініціативи і чекання розпоряджень і наказів зверху. Галицька армія загалом зберігала ці риси. Окрім того, стрільці багато не вимагали й радо слухали своїх офіцерів.

Наддніпряньська ж армія мала властивості колишньої російської армії, з деякими ухилами в кращий чи гірший бік. До сильних рис відносяться впертість, відданість, витривалість, презирство до смерті. Але загалом армія УНР була менш організована й упорядкована ніж галицька, мала слабшу дисципліну, тил і постачання. З боку суто бойового, як здібність маневрувати на широких фронтах, часом зовсім відокремлено, битися на всі чотири сторони світу, персональна ініціатива – наддніпрянці були сильніші за галичан в умовах маневрово-більшовицького фронту.

Це мала бути прекрасна комбінація з'єднання акуратності, обмеженості в бажаннях, навичку до послуху та ладу галичанина з ініціативою, войовничістю і широким розмахом наддніпрянця. Вони один одного доповнювали. Разом вони могли створити, за сприятливих умов (техніка, зброя), грізну, непереможну Українську зброю [13, с. 148-151].

Зосередження на Поділлі галицького і республіканського війська відкрило нову сторінку бойової співпраці наддніпрянців і наддністрянців. Прибуття галицького війська докорінно змінило співвідношення сил на українсько-російському фронті. Об'єднана українська армія одразу ж розпочала наступальні дії. Першою її спільною бойовою акцією стала Проскурівська наступальна операція. Здійснювалася вона силами 2-го галицького корпусу та корпусу УСС і Запорізької групи армії УНР [2, с. 20].

Наступ розпочався 26 липня. Українські війська успішно просувалися в північному напрямі, беручи під контроль Глушківці, Зіньків, Михалпіль та інші населенні пункти. А 29 липня 4-а галицька бригада спільно з підрозділом армії УНР переможно вступила у Проскурів [6, с. 55] і, парадним маршем пройшовши по вулицям міста, рушила далі до Гринівців [2, с. 21]. На 30 липня під контролем галичан були всі переправи через Бужок – від Ярославки до Орлинців, західніші переправи контролювали січовики [6, с. 73]. Наступного дня галичани увійшли в Летичів і Меджибіж [2, с. 22]. Тоді ж у східному напрямку вирушили підрозділи 1-го та 3-го галицьких корпусів [4, с. 75]. Такий успіх відкрив можливість проведення подальшого наступу.

Паралельно з Проскурівською наступальною операцією Запорізька група армії УНР завдала дошкульних ударів більшовикам на вапнярському напрямку [13, с. 148-151].

На початок серпня 1919 р., у результаті отриманих перемог, об'єднані українські армії здобули плацдарм для подальших наступальних операцій. Він розташовувався з півночі по лінії р. Бужок (УСС), Меджибіж (21-ша бригада), Деражня (7-ма бригада), околиць Жмеринки (група Ю.Тютюнника); з півдня і заходу його межі проходили по річках Дністер і Збруч, зі сходу – по лінії Вапнярка – Яруга (3-тя дивізія). З розширенням плацдарму та захопленням важливих стратегічних напрямків перед українськими арміями постало питання про

проведення більш широких генеральних наступальних операцій. Було вирішено провести широкомасштабні наступальні операції на Київ – Одесу. Згідно плану, на першому етапі 2-й галицький корпус спільно з січовиками мав наступати на Старокостянтинів – Кульчин, з виходом на р. Хомору. Іншим корпусам поставили завдання просуватися через Летичів – Літин на фронті Янів – Уланів – Любар. У подальшому передбачалось розгорнути два корпуси УГА на лінії Козятин – Бердичів – Житомир, а 2-й корпус – в районі Шепетівки для підтримки наступу на Коростень, а запорожці, здобувши Вінницю, мали прикрити правий фланг наступаючих на Київ українських військ. Групі отамана Ю. Тютюнника, що наступала на Брацлав – Христинівку, поставили завдання прикрити лівий фланг військ О. Удовиченка. Волинську групу та частини УСС відвели в резерв [6, с. 103-104].

Враховуючи той факт, що противник не мав належних сил для протидії, можна було сподіватись на швидкий перший етап (6-10 днів) наступальної операції. А там і за два тижні можна було досягти й Києва. Після цього «вільні» частини мали бути спрямовані на допомогу малочисельним військам, що діяли на одеському напрямку.

Після успішного проведення Проскурівської наступальної операції головну увагу було приділено здобуттю важливого стратегічного та залізничного вузла – Жмеринки. Здійснення задуму покладалось на підрозділи армії УНР – Запорізьку групу (крім 9-ї дивізії), групу Ю. Тютюнника та 2-у дивізію УНР (Січ отамана Божка). Однак, пасивність групи отамана Ю. Тютюнника під Жмеринкою, розформування Січі та повільний рух Запорізького корпусу на Вінницю змусив використати галицькі частини для штурму Жмеринки, щоб пробити шлях на Вінницю. 8 серпня бригади 1-го корпусу УГА та частини армії УНР пішли у наступ. Долаючи опір супротивника, вони здобули Браїлів, а 9 серпня 5-а галицька бригада разом з наддніпрянцями досягли поставленої мети і увійшли в Жмеринку. У цих боях було здобуто значні трофеї, в полон потрапило більше тисячі червоноармійців [4, с. 82; 15, с. 151]. По завершенні операції 1-й корпус УГА зосередився в районі Могилівка – Гнівань – Ільківка (штаб – в Браїлові). До нього ж підтягнувся і 3-й корпус [2, с. 25].

У цей час Запорозька група, яка просувалась до Літина, разом з 6-ю галицькою бригадою, після запеклого бою 10 серпня з більшовицьким ар'єргардом, який мав на озброєнні 5 бронепоездів, оволоділи Вінницею [17]. Сюди підтягувались бригади 1-го корпусу, а 3-й корпус закріплювався в районі Жмеринки. Успішно діяли на своєму напрямку і наддніпрянці, здобувши Немирів та Вапнярку [15, с. 151].

1 серпня корпус УСС розпочав рух в північному напрямку, а 3 серпня, прикриваючи його праве крило, на прохання Є. Коновальця, фактично самочинно, знялися з місць частини 2-го корпусу УГА. Вони просувались обережно, і вже наступного дня 4-а бригада переможно увійшла в Кузьмин і Старокостянтинів [2, 22-23]. Щоправда, незабаром під тиском більшовиків галичани відступили і зайняли оборону вздовж річок Хомора і Случ [2, с. 25].

Отже, перша частина плану наступу була виконана. А розширення району базування українських армій дозволило їм перейти до втілення в життя ідеї загального наступу на Київ – Одесу. 11 серпня було створено Штаб об'єднаної української армії [2, с. 25], начальником якого призначили генерала М. Юнаківа, а генерал-квартирмейстром – галичанина В. Курмановича [6, с. 127-128].

12 серпня штаб поставив завдання наступати на Київ – Одесу трьома ударними групами. Галицькі частини, як найбільш боєздатні, мали діяти на головному напрямку.

До середньої групи, якою командував галицький генерал А. Кравс, увійшли 1-й та 3-й корпуси УГА (без однієї бригади 3-го корпусу) і Запорозька група. Це військове угруповання планували задіяти в напрямку на Київ, першим завданням якого було зайняття району Сквиря – Козятин – Бердичів, з блокуванням Житомира. Північний напрямок забезпечував 2-й корпус УГА (йому підпорядковувався корпус УСС), під загальним командуванням полковника А. Вольфа. Його завданням було зайняти Шепетівку і наступати на Житомир. Південний напрямок дістався армії УНР. Для її підсилення виділили 11-у галицьку бригаду. Це угруповання, очолюване отаманом В.Тютюнником, отримало завдання здобути район Бірзула – Умань – Володарка. Розмежовуючими лініями між угрупованнями стали Жмеринка – Липовець – Біла Церква, східніше середньої групи, і Деражня – Краснопіль – Житомир – західніше [4, с. 84].

Не зважаючи на опір з боку противника, наступ відбувався досить успішно. У той час, як війська 1-го та 3-го корпусів підтягувались на київському напрямку, група А. Вольфа 13 серпня перейшла в наступ на Шепетівку – Житомир. У ході запеклих вуличних боїв 7-а бригада галичан 13 серпня вибила червоноармійців з Острополя, а 14-го – підрозділи УГА, після зайняття с. Лагодинці, повернули під український контроль Старокостянтинів, взявши у полон 200 червоноармійців. Такий успіх дозволив групі відразу перейти у швидкий наступ на Шепетівку – Полонне [4, с. 88].

На вечір 15 серпня 7-а бригада вийшла до Лабуні, а 4-а – до Сульжина. 3-я бригада, як корпусний резерв, розташувалася в районі Лисинці – Бутівці, а штаб 2-го корпусу – у Старокостянтиніві. В районі маршу галицьких підрозділів оперували повстанські загони Соколовського та Мордалевича, що, звісно ж, полегшувало ведення наступальних дій [4, с. 89].

16 серпня передові підрозділи увійшли в Полонне, а 21-а галицька бригада спільно з УСС оволоділа Шепетівкою. В боях за Полонне у полон потрапило близько 400 червоноармійців, трофеями стали 25 кулеметів. Під час бою за Шепетівку між 21-ю бригадою УГА та 11-ю бригадою УСС, з одного боку, та польськими частинами, з іншого, які також того ж дня увійшли в місто, виникло деяке непорозуміння. Проте, за спільною домовленістю, Шепетівка залишилась за українцями [6, с. 143-144]. На 17 серпня 2-й корпус зосереджувався в районі Полонне – Миропіль. Після отримання наказу Штабу Головного Отамана корпус почав наступ через Ново-Миропіль і Романів на Житомир. Група УСС мала рухатись північніше – через Красностав і Новоград-Волинський на Коростень [2, с. 30].

Основні події широкомасштабного наступу відбувались на київському напрямку. Після відповідного перегрупування сил війська середньої групи (без 11-ї бригади, направленої в розпорядження наддніпрянців) 14-15 серпня розпочали наступальну операцію. Підрозділи цієї групи 14 серпня увійшли в Літин (5-а бригада), 16 серпня – в Янів (6-а), Хмільник (5-а) і після запеклих боїв здобули Калинівку (9-а, 10-а бригади 1-го корпусу та 2-а бригада 3-го корпусу). У цих бойових акціях українці зіткнулись із значним опором противника [4, с. 89-90].

На 17 серпня галицькі корпуси зосередились у районі Чорнятин – Курава, фронтом на Козятин (3-й корпус), а також Калинівки, у напрямку на Бердичів (1-й корпус). 18 серпня 5-а бригада оволоділа Райгородком, 2-а, після запеклих сутичок з противником, здобула Голєндри, 9-а вийшла в район Вуйна – Мшанець, а 10-а наблизилась до Махнівки [1, с. 67].

На 19 серпня українські війська вже утримували рубіж Шепетівка – Полонне – Бердичів – Козятин. В тилу залишались лише 18 бригада – у Проскурові, 14-а – у Вінниці, 3-й курінь бригади УСС – у Кам'янці-Подільському та тиліві структури (обозні валки, лікарні і т.п.). 20 серпня Начальна Команда УГА перебралася до Вінниці, щоб бути ближче до лінії фронту [4, с. 90].

Після захоплення 19 серпня Бердичева (5-а і 6-а бригади) та Козятина (2-а і 8-а бригади) українські війська продовжили свій наступ на Київ. 30 серпня після важкого бою у районі Білогородки і прориву ворожих позицій передові частини увійшли в столицю. Командування і війська готувалися до урочистого вступу, який відбувся 31 серпня [4, с. 90].

Радість від здобуття Києва виявилася нетривкою. В події втрутився новий чинник – білогвардійський. 31 серпня, переправившись через Дніпро, до Києва увійшли денікінські війська. Вони змусили українські підрозділи залишити місто і відступити.

У вересні 1919 р. склалась своєрідна воєнно-політична ситуація. Всі три ворогуючі армії взаємно намагались уникати лобового удару, сподіваючись на зіткнення і знекровлення двох інших противників. У той час Запорозький корпус, за наказом Головного Отамана С. Петлюри, зняли з фронту і направили у резерв. В результаті 1-й та 3-й галицькі корпуси, що знаходилися на північно-східному напрямку, залишилися сам на сам з ворогом. Незважаючи на відносний спокій, мали місце поодинокі сутички з Добровольчою армією, а також з підрозділами Червоної армії. Саме тоді у районі стику галичан і добровольців пробивалась на північ 14-а радянська армія під командуванням Й. Якіра. 11 вересня підрозділи галичан разом з повстанцями Соколовського зустрілись з нею. Бої тривали до 20 вересня [2, с. 61].

Перехід радянських військ у наступ змусив галицьке командування зміцнити оборону Житомирського району на Коростенському напрямку. Однак, під ударами радянських частин, 17 вересня галицькі війська залишили Житомир, а корпус УСС, зазнавши великих втрат, відійшов з Новоград-Волинського. А незабаром частини 2-го галицького корпусу змушені були відійти до Бердичева, а УСС – до Полонного і Шепетівки [19].

На середину вересня українські війська опинились між двома могутніми ворогами: з півдня і сходу наступали 40 тисяч білогвардійців, а з півночі – 20-тисячна радянська армія з більшими, ніж у них, ресурсами. За іншими даними, Добровольча армія нараховувала тоді від 15 тисяч до 60 тисяч бійців. Це була грізна сила, що мала, зокрема, цілі офіцерські полки [4, с. 92].

Українське політичне керівництво робило спроби порозумітись з Денікіним. Ясності у цьому питанні не було. До рук українського генштабу потрапив перехоплений 21 вересня наказ 30-му добровольчому корпусу від 4 вересня про наступ у райони розташування української армії. Такі дії з боку денікінців засвідчили, що знайти спільну мову з ними не вдалося. До того ж, наддніпрянці в

районі Христинівки вже мали неодноразові збройні сутички з білогвардійцями. З огляду на такий стан справ, Начальна Команда УГА вирішила, за згодою Головного Отамана, припинити бої з радянськими військами, звернути головну увагу на денікінський фронт [4, с. 92].

24 вересня Директорія УНР оголосила Добровольчій армії Денікіна війну. В зв'язку з цим було видано наказ, за яким на УСС покладалось утримання району Полонне – Шепетівка, на 2-й корпус – Бердичева, а групу Кравса – району Козятин – Оратів. З 26 вересня розпочалось відповідне перегрупування сил. Згодом було отримано наказ, за яким 29 вересня розформовувалась армійська група Кравса, а 11-а бригада, що воювала на наддніпрянському фронті, передавалась у розпорядження Начальної Команди. 1-му корпусу ставилось завдання утримати Козятин, у той час як 3-й мав залишити місто і перегрупуватись для прикриття району Погребище – Липовець. Було встановлено нову розмежовуючу лінію між УГА та армією УНР – Браїлів – Липовець [1, с. 70]. Зосередженню уваги на денікінському фронті сприяло продовження перемир'я з поляками, які загрожували українцям на заході. Враховуючи особливість воєнно-політичного становища і попередній досвід, Штаб Головного Отамана 27 вересня видав наказ, за яким українським військам належало вичікувати в разі зіткнень між собою денікінців і більшовиків [2, с. 69].

Проте, у перших числах жовтня відновилися бої між добровольцями і наддніпрянцями. 7 жовтня на фронті армії УНР денікінці перейшли в загальний наступ і зайняли Бершадь, Івангород, Севаст'янівку і Сичівку. Щоб допомогти наддніпрянцям утримати заданий район, галичани взяли на себе частину їх фронту – через Монастирище до Севаст'янівки включно. Розмежовуюча лінія між арміями тепер дещо змінилася і пройшла через Гранів – Брацлав. За таких умов 3-му корпусу було поставлено завдання взяти на себе контроль району Оратів – Дашів – Балабанівка. Цей маневр мав запобігти наступу денікінців на Вінницю і забезпечити зв'язок та охорону стику УГА і армії УНР [4, с. 93].

Командування спішно вирішило кинути наддніпрянську армію і 3-й корпус УГА у наступ. Він розпочався 12 жовтня. Однак наступ виявився невдалим, галичанам довелося відбивати ворожий контрнаступ. Бої точилися зі змінним успіхом. Для допомоги на фронт вирішено було перевести 2-й галицький корпус, що дислокувався у районі Бердичева [4, с. 95]. Вранці 20 жовтня українські війська перейшли у наступ. Білогвардійські частини, заздалегідь попереджені своєю розвідкою про такий задум, зустріли атаку українців у повній бойовій готовності. Варто було А. Кравсу розпочати просування з району Іллінців на південь, як Я. Слащов розгорнув з Оратово наступ на Іллінці. У той час, як 10-та Янівська бригада УГА вийшла на лінію Ометинці – Юрківці, білогвардійці атакували під Іллінцями 2-гу Коломийську бригаду і примусили її перейти до оборони. А. Кравсу не залишалось нічого іншого, як призупинити наступ на південь, щоб спробувати відбити ворожу атаку зі сходу [20]. З включенням у бої 2-го корпусу УГА, ситуація, здавалося, ставала кращою для українського війська. Було здобуто Брацлав, Дашів, Вапнярку та низку інших населених пунктів [4, с. 98-100]. Проте це були останні успіхи на фронті. Виснажені тривалими боями, підточені епідемією тифу українські війська втрачали боєздатність. Особливо болюче тиф підкосив ряди галицького війська (70-90% особового складу) [1, с. 14].

Усю складність ситуації добре розуміло командування. На нараді в Жмеринці на початку листопада 1919 р., у якій брали участь Головний отаман, Диктатор та представники обох армій, представник Начальної Команди чотар Паліїв заявив, що тактичне становище УГА дійшло до критичної межі, і вона втратила ініціативу, мусить очікувати наступу ворога, не має жодних резервів і можливості пересуватись, а тому не може запропонувати будь-які дії. Катастрофа була неминуча і залежала лише від волі противника. У разі наступу добровольців втримати їх буде нікому. Тож панічна втеча була питанням годин.

Командування УГА почало шукати вихід ще до Жмеринської наради. У зв'язку з тим, що спроби уряду УНР домовитись з Добровольчою армією про припинення бойових дій не увінчалася успіхом, як і переговори уряду УНР з більшовиками про спільні дії проти Денікіна, Начальна Команда УГА, з метою збереження армії, вирішила діяти самостійно. Вона не приховувала своїх намірів розпочати переговори з Добрармією. До цього схилився і Є. Петрушевич [4, с. 101-102].

Результатом переговорів стало укладення 6 листопада Зятківської угоди між УГА та Добровольчою армією А. Денікіна. Згідно неї галицьке військо переходило у підпорядкування білогвардійців. Рештки армії УНР відступили до Проскурова, звідки вирушили в північному напрямку на Старокостянтинів. 6 грудня армія УНР під командуванням М. Омеляновича-Павленка вирушила в Зимовий похід. І хоча обидві армії юридично знаходилися по обидва боки фронту, між ними залишалися дружні, братерські відносини. Коли війська УНР вирішили прориватися в ворожий тил, вони цілком були впевнені у галичанах, і здійснювали його через їх розташування. Більше того, галичани надали республіканцям нові гармати, а в своїх лікарнях розмістили хворих наддніпрянських вояків [3, с. 17].

Договір з білогвардійцями не був популярним серед галичан. Невдоволення галичан своїм становищем і бажання спільно боротися з ворогами України призвело до того, що вже 15 грудня 1919 р. у Липовці розпочались неофіційні переговори представників обох українських армій (з участю делегатів уряду УНР) про об'єднання під єдиним командуванням [3, с. 30-32]. 24 грудня 1919 року представники українського уряду і Начальної Команди УГА підписали угоду про злуку двох армій [21]. Однак втілити в життя одразу цю угоду було надзвичайно важко. Перейти до спільних дій галичани не могли через важке становище їх війська (тисячі хворих) [4, с. 120]. УГА на початку 1920 року балансувала на межі катастрофи. Хоча формально вона зберігала єдність як військова формація, але відновити боєздатність не могла. Розгром Добровольчої армії активізував проблему самозбереження УГА. Червона армія, що переможно наступала в Україну, знищуючи добровольців, наближалася до місця розташування галицьких підрозділів. Не маючи сил протистояти цій потужній військовій силі ні зі своїм уже занадто ослабким союзником (Добровольчою армією), ні, тим більше, самотужки, на горизонті замайоріла ще зовсім малоочікувана, маловиразна перспектива пошуку шляхів замирення з більшовиками і вироблення тактичної лінії щодо вчорашнього суперника, який був незрівнянно сильнішим і, вочевидь, дедалі нарощував свій потенціал. Тяжіння частини галицьких старшин до союзу з більшовиками посилювалося із відходом армії УНР від місця розташування УГА. Тому, рятуючи військо, не полишаючи нагоди у майбутньому ще прислужитися українській справі,

галицьке військо в 1920 році уклало угоду з радянським командуванням, і отримало назву Червона УГА. А з початком у квітні 1920 року польсько-радянської війни, дві бригади галичан здійснили антибільшовицький виступ, чим допомогли польсько-українському війську розвинути наступ на Київ [4, с. 146-147].

Хоча після цього галицьке військо й припинило своє існування, однак бойова співпраця наддніпрянців і наддністрянців продовжувалася. Окремі вояки і старшини галицького війська продовжували воювати в лавах армії УНР. У 1938 році наддніпрянці і наддністрянці допомагали боронити Карпатську Україну. Чимало колишніх вояків УГА та армії УНР були активними бійцями УПА.

Таким чином, у революційному вихорі 1917-1921 років кувалася бойова співпраця наддніпрянців (армія УНР) і наддністрянців (УГА). Вона стала символічним проявом Акту Злуки УНР і ЗУНР. Прояви її мали місце і в наступні десятиліття.

Список використаних джерел і літератури

1. Гордієнко В. Українська Галицька Армія. Львів : Меморіал, 1991. 111 с.
2. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк : Червона Калина, 1974. 325 с.
3. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920). Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 376 с.
4. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): монографія. Вид.2-е, доп. і перероб. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. 292 с.
5. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). 4-е вид., змінене і доповн. / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. Львів : Світ, 1992. 702 с.
6. Капустянський М. Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році: короткий історичний огляд. 2-е вид. Мюнхен, 1946. Кн. 2. Ч. 3. 200 с.
7. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське протистояння: Наукова монографія. Київ : Темпора, 2006. 576 с.
8. Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни 1918-1919. 2-е. вид. Нью-Йорк : Око, 1966. 179 с.
9. Литвин М.Р. Українсько-польська війна 1918-1919. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Ін-т Центрально-Східної Європи, 1998. 488 с.
10. Макарчук С.А. Українська республіка галичан: Нариси про ЗУНР. Львів : Світ, 1997. 191 с.
11. Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Прага, 1929. 70 с.
12. Солдатенко В. Ф., Савчук Б.П. Галицька армія у Наддніпрянській Україні. Київ : Світогляд, 2004. 213 с.
13. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західно-Української Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2013. 347 с.
14. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917-1921. Київ : Україна, 1995. 206 с.

15. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1958. 317 с.
16. Шанковський Л. Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія. Вінніпег : Вид-во Дм. Микитюка. 1974. 396 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади (ЦДАВО) України. Фонд (Ф) 2188. Опис (Оп.) 3. Справа (Спр.) 29. Аркуш (Арк.) 9.
18. ЦДАВО України. Ф. 2188. Оп.2. Спр.55. Арк.119.
19. ЦДАВО України. Ф. 2188. Оп.3. Спр.31. Арк. 27.
20. ЦДАВО України. Ф.2188. Оп.2. Спр.110. Арк.10.
21. ЦДАВО України. Ф. 1429. Оп.2. Спр.1. Арк.47.

Вадим Стецюк, к.і.н., доц.,
докторант кафедри історії України,

НАДДНІПРЯНСЬКІ ТА ГАЛИЦЬКІ СТРУКТУРИ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ В ЧЕРВНІ-ЛИСТОПАДІ 1919 РОКУ

Епохальне значення 22 січня в українській національній пам'яті як Дня соборності певним чином витіснило із публічного простору спогади про рішення Буковинського віча 3 листопада 1918 р., підписання «Передвступного договору» між УНР і ЗУНР у Фастові тощо. Однією з малодосліджених сторінок інтеграції двох українських держав у цілісний організм є перебування державних інституцій УНР та ЗУНР у Кам'янці-Подільському влітку-восени 1919 р. Сучасники підкреслювали значення цього періоду для українського національного будівництва. Генерал М. Омелянович-Павленко згодом писав: «В другій половині року 1919 Кам'янець на Поділлі за час нашої визвольної боротьби відіграв видатну роль. Тут, як за розливу річки, на малім просторі зібралось все, що врятувалось від довготривалої, запеклої попередньої боротьби, яка точилася по обох боках каламутної річки Збруча (колишнього кордону)... Необхідно підкреслити, що це вперше стало так, що Велика і Західна землі єдиної й соборної України стали одна проти одної, як два світи, що століттями політично були поділені; зрештою, in masse так тісно-тісно зійшлися й силою обставин були змушені подивитися один одному впрост до очей, і це було на добро! Спільна недоля робила своє діло: ферментувала дві галузі одного численного народу (а кожна з них мала свій талан, свої шляхи до правди) в одну спільноту...» [7, с.189, 191]. Однак, на жаль, і досі ця сторінка історії не отримала належного висвітлення в історичних дослідженнях.

3 червня 1919 року Кам'янець-Подільський було звільнено 2-ю дивізією Армії УНР (згодом – 3-я Залізна стрілецька дивізія) під командуванням полковника О. Удовиченка. Щоправда, у місті дивізія пробула лише два дні, після чого перейшла в наступ у напрямку на Дунаївці. Довше затримався в Кам'янці Буковинський Курінь, створений з добровольців, змушених покинути Буковину після окупації краю румунами. Курінь розмістився у будинку жіночої гімназії, готуючись до майбутніх боїв. Однак уже в середині червня підрозділ вирушив на фронт, де увійшов до складу 9-го стрілецького полку.

У червні-липні 1919 р. губернський центр Поділля став тимчасовим державним центром Української Народної Республіки, а після прибуття уряду Західноукраїнської Народної Республіки перетворився на тимчасову столицю соборної України. Показово, що першим начальником залоги став особисто військовий міністр УНР Г. Сиротенко. Гадаємо, цей приклад достатньо виразно демонструє значення міста для тогочасної української державності.

У місті розташувались різноманітні державні інституції як УНР, так і ЗУНР. Кількість перших була значно більша й вони розташувались у цілій низці великих будівель, переважно у центральній частині Кам'янця: у колишньому будинку губернського правління – міністерство земельних справ та міністерство «народного здоров'я», у будинку консисторії – міністерство народної освіти, у будівлі «вище-початкової школи» (старовинний будинок католицького єпископа, пристосований у ХІХ ст. для навчального закладу) – міністерство преси та інформації, в будинку окружного суду – міністерство військових справ, у чоловічій гімназії – міністерства праці та народного господарства тощо.

Після прибуття до міста керівництва Західної України воно розмістилось у будинку православного єпископа на тогочасній вулиці Архієрейській (сучасна Францисканська). Слід зазначити, що після надання Євгену Петрушевичу диктаторських повноважень на початку червня 1919 р. Директорія УНР, члени якої були послідовними соціалістами, виключила Петрушевича зі свого складу й створила міністерство галицьких справ на чолі з галицьким соціалістом Семеном Вітиком. Цікаво, що в Кам'янці це міністерство розташовувалось всього за кількесот метрів від резиденції Петрушевича, у колишньому палаці губернатора. Міністерство розгорнуло жваву діяльність, спрямовану на дискредитацію галицького політичного керівництва й особисто Є. Петрушевича (зокрема, саме на це була спрямована його газета «Галицький голос»), що ще більше загострювало стосунки між двома владними осередками. Водночас міністерство розгорнуло активну діяльність з допомоги біженцям-галичанам, докладаючи значних зусиль для покращення їх становища за межами малої Батьківщини [8, с.212].

Непрості стосунки між двома державно-політичними центрами позначились і на ситуації у військовій сфері. Так, серед з'єднань, що дислокувались у Кам'янці, слід відзначити 1-шу бригаду УСС Галицької Армії, яка упродовж липня-вересня перебувала у Кам'янці та околицях або у повному складі, або побатальйонно (наприклад, наприкінці липня в місті дислокувався її 3-й курінь) [2, с.17]. Бригада фактично виконувала функцію гвардії Є. Петрушевича на випадок можливого загострення відносин із наддніпрянською владою, однак з погіршенням становища на фронті була все ж введена в бій.

Аналогічне елітне з'єднання наприкінці Кам'янецької доби намагався створити уряд УНР, почавши у листопаді 1919 р. формування Гайдамацької бригади, однак творення її так і не було завершено [10, с.240].

Ще один підрозділ, який заслуговує на згадку в даному контексті – так званий Залізний загін доктора Сіяка. Його було створено в ході відступу УГА із Галичини до дислокованої в Станіславові залізничної сотні, на чолі з командиром Іваном Сіяком – чільним діячем галицької соціал-демократії, ветераном Легіону УСС, у складі добровольців із числа гімназистів та гімназисток. Цікавим штрихом до історії частини може слугувати той факт, що в її складі знаходилась окрема

діво́ча сотня чисельністю близько 40-50 осіб. Отримавши відомості про проголошення диктатури, Сіяк на чолі загону спробував заарештувати Є. Петрушевича та командарма О. Грекова, однак зазнав невдачі, відійшов за Збруч, де й приєднався до Армії УНР. У Кам'янці штаб Залізного загону розміщувався у готелі «Бель В'ю». У цьому ж закладі знаходилась редакція часопису загону – газети «Каменярі», що також стала важливим інструментом пропаганди проти Є. Петрушевича [3, с.95].

На протипагу згаданим УНРівським виданням виходив часопис галицького керівництва – «Стрілець», формально призначений для військовослужбовців УГА. Очолював редакцію у досліджуваній період відомий громадський діяч і публіцист О. Назарук. У редакції працювали високопрофесійні кадри, що розгорнули активну і різнопланову роботу, однак в ній помітне місце займала критика наддніпрянського керівництва [11, с.408].

Попри непрості стосунки, наддніпрянські й галицькі політики намагались координувати свої дії у ключових питаннях державного будівництва. В першу чергу це стосується військового управління. Щоб не ламати налагоджені механізми управління військами, було створено новий орган, покликаний координувати дії двох армій – Штаб головного отамана. Очолив його наддніпрянець генерал Микола Юнаків, його заступником став генерал УГА Віктор Курманович. Рішення про створення ШГО дозволило, не руйнуючи вже створених систем військового управління, координувати бойові операції УГА та Армії УНР.

Говорячи про життя двох кам'янецьких залог, не можна обійти такий його важливий аспект як залучення вояків до політичного життя. Проявлялось це у різних формах. Насамперед, слід відзначити, що політичне керівництво УНР, представлене в абсолютній більшості діячами соціалістичних партій, з недовірою ставилось до офіцерського корпусу (особливо кадрових офіцерів колишньої царської армії), внаслідок чого мали місце різноманітні інциденти.

Найвідомішим прикладом подібного інциденту є, поза сумнівом, суд над колишнім командиром Запорозького корпусу і Лівобережного фронту Армії УНР полковником Петром Болбочаном. Показово, що серед звинувачень, висунутих Болбочану, був пункт про те, що він прагнув зробити головою Директорії Євгена Петрушевича. Хоча більшість дослідників не погоджуються із цією тезою, однак вона надзвичайно добре показує настрої, що переважали серед соціалістичного керівництва УНР [9, с.243].

Не можна не відзначити, що арешт Болбочана не був єдиним подібним інцидентом. На початку червня у Кам'янці було заарештовано морського міністра УНР Михайла Білінського, який, за різними даними, перебував під арештом від кількох тижнів до двох місяців. Ад'ютант М. Білінського лейтенант С. Шрамченко згодом стверджував, що ініціатором арешту був тодішній прем'єр Б. Мартос «з чисто особистих мотивів», однак низка сучасних дослідників пояснюють арешт підозрами щодо зв'язків Білінського із заарештованим полковником Болбочаном [12, с.18].

Непрості відносини двох українських урядів проявились у різноманітних пропагандистських акціях. Ось як, наприклад, описував згодом прийняття караулу біля будинку Директорії юнаками Спільної юнацької військової школи юнак М. Отрешко-Арський: «... Завжди перед 13-ою годиною збирався натовп глядачів,

який приглядався з цікавістю до цієї церемонії та при цій нагоді хотів послухати нашу оркестру. Відносно цієї оркестри можна сказати, що вона стояла на висоті свого завдання. Склад її був 50-60 осіб, з чого було 8 барабанників, 4-х фанфаристів і літаври. Усі труби були срібні, а до того, фанфари мали сині прапорці зі срібними китицями та вигаптованими вензелями СВШ. Особливої краси та врочистості надавали фанфаристи, коли вони підкидали труби, а після гри партії знову брали їх розтрубом на бедро.

Цей рух був виконуваний ними чудово. Отож не дивно, що в святочні дні, в часі зміни варти, глядачів було в кілька разів більше, а крім того, на трасі, що вела від будинку Школи до двірця Головного Отамана, стояло багато людей, бо оркестра відпроваджувала нову варту та після зміни верталася зі старою вартою до Школи.

Відлеглість від будинку, де містилася Школа, до двірця Головного Отамана по вулиці Тараса Шевченка, була біля 3-х кілометрів, і проходили її тоді легко і непомітно, бо гра оркестри, що чергувалася з барабанами, підбадьорювала рух» [5, с.11].

Безумовно, наведений епізод не дозволяє однозначно стверджувати, на кого саме спрямовувалась ця пропагандистська акція. Можемо припустити, що її об'єктами було як мирне населення (місцеве та біженці із різних частин України), іноземні дипломатичні місії, що діяли у тимчасовій столиці УНР, а також політичні опоненти чинної влади, в тому числі галицьке керівництво.

Значно більш однозначним є подібний захід, проведений іншою стороною. Є. Петрушевич, щоб продемонструвати наявність у його розпорядженні серйозної військової потуги, 3 серпня 1919 р. провів у місті парад 1-ї бригади УСС. З цієї нагоди газета «Стрілець» писала: «По короткій розмові зі старшинами, залунали звуки народнього гимну. Лави випрямилися і стали мертвими, ніби з граніту виковані. А кругом стояв здивований народ і шепотів між собою, що це приїхав «німецький президент» і військо вітає його... І не дивуватися їм. Карне, справжнє військо, яке вони останній раз бачили, було німецьке, а це подібне йому» [4, с.1]. Наведений уривок надзвичайно промовистий саме в контексті розставлення акцентів. Попри те, що УГА у досліджуваній період дійсно відзначалась вищим рівнем дисципліни, однак, безумовно, на рівні стройової підготовки зробити якісь висновки про «карність» і «справжність» тієї чи іншої армії було неможливо. Доказом можуть слугувати численні фотознімки з парадів Армії УНР у Кам'янці та Вінниці, на яких зафіксовані також цілком дисципліновані підрозділи з високим рівнем стройової підготовки. Очевидно, в даному випадку автори «Стрільця» намагались утвердити у своїх читачів переконання, що саме галицька армія є повноцінною армією, «подібною німецькій», на протигагу хаотичним і недисциплінованим наддніпрянським формуванням.

Перетворення Кам'янця на столицю (хай навіть вимушену і тимчасову) соборної України сприяло активізації в місті культурного життя: розгорнули свою роботу культурно-просвітницькі установи, діяльність яких спрямовувалася на виховання патріотизму, поширення знань з історії України, її культури тощо. Чимало державних службовців, козаків і старшин активно долучались до письменницької, видавничої, викладацької роботи. Так, сотник УГА В. Геринович влітку 1919 р. перейшов працювати до Кам'янець-Подільського українського

університету [6, с.207]; начальник залоги, генерал Ф. Колодій, брав активну участь в діяльності Подільського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва і Державного військово-історичного музею [11, с.410].

Цікавим проектом, в реалізації якого брали участь як наддніпрянці, так і галичани, стала спроба створити у Кам'янці (з перспективою поширення діяльності на всю територію УНР) гімнастично-спортивного товариства «Січ» за зразком подібної організації у Галичині. Цікаво, що серед творців організації були представники різних регіонів України: перший кошовим отаманом став подолянин П. Богацький (командувач Корпусу охорони республіканського ладу УНР), установчі збори організації очолював полтавчанин М. Лорченко, одним із січових старшин став відомий галицький публіцист М. Угрин-Безгрішний [1, с.3].

Слід зазначити, що питання сприйняття соборності українських земель у Кам'янецьку добу Директорії не можна розглядати винятково в контексті відносин наддніпрянців та галичан. Український політикум частину своєї діяльності спрямовував на вирішення питань, пов'язаних із долею інших українських земель. Так, С. Шрамченко згадував: «В початках вересня 1919 р. блиснула, було, надія на Одесу, на море, по здобуттю Києва, і в Кам'янці-Подільському було відчинено Гардемаринську школу». До школи навіть було набрано невелику групу з 20 гардемаринів, але «через несприятливі події, що незабаром наспіли, ця надія тоді ж загинула і згасла» [13, с.84]. Намагалась українська влада опікуватись і українцями Буковини, як на теренах краю, так і біженцями, що перейшли на Поділля.

Врешті-решт, питання соборності не зводилось винятково до представників української нації. Адже в цей час у місті над Смотричем активно і плідно працювало міністерство єврейських справ УНР, а єврейські партії офіційно входили до урядової коаліції.

Як бачимо, в період перебування у Кам'янці тимчасового державного центру Української Народної Республіки наддніпрянсько-галицькі відносини мали кілька вимірів. Напружені відносини між соціалістичним керівництвом УНР та диктатором ЗУНР Є. Петрушевичем проявлялись у публіцистичному протистоянні та пропагандистських акціях, однак водночас два уряди змушені були активно співпрацювати у військовій сфері для боротьби зі спільним ворогом. На неофіційному рівні галицькі та наддніпрянські діячі активно співпрацювали, що проявлялось у різноманітних культурних та освітніх проектах.

Список використаних джерел і літератури

1. Делегація «Січі» у п. Головного Отамана // *Україна. 1919. 4 листопада. С. 3.*
2. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк, 1974. 324 с.
3. Дівоча сотня «Залізного загону» (За спогадами Романа Зубика і П.З.) // *Юнацтво в обороні рідної землі. Спогади про участь української молоді у визвольних змаганнях 1918-1920 років / Зібрав матеріали та впорядкував Володимир Татомір. Філадельфія : Молода Просвіта ім. Митрополита А. Шептицького, 1960. С. 94-96.*
4. Перегляд бригади УСС // *Стрілець. 1919. 5 серпня. С. 1.*
5. Отрешко-Арський М. Спільна воєнна школа Армії УНР // *Тризуб. 1973. Ч. 72. С.11-16.*

6. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. 632 с.
7. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917-1920): Документально-художнє видання / Упоряд. М. Ковальчук. Київ : Темпора, 2007. 608 с.
8. Павлишин А. Міністерство Галицьких справ УНР у Кам'янці на Поділлі (липень-жовтень 1919 р.) // *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр.: збірник наукових праць. Вип. 12. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. С.206-222.*
9. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника: Наукове видання. 2-е вид. Київ : Темпора, 2009. 426 с.
10. Стецюк В. Б. Залога Кам'янця-Подільського (червень-грудень 1919 р.) // *Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. С.239-250.*
11. Стецюк В. Б. Культурне життя залоги Кам'янця-Подільського (1919 р.) // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. Т. 16. С. 406-412.*
12. Шрамченко С. Український морський міністр старший лейтенант фльоти М. І. Білінський // *Літопис Червоної Калини. 1932. №9. С. 17-20.*
13. Шрамченко С. Українські Воєнно-Морські Школи (1918-1920 рр.) // *Табор. 1935. Ч. 15. С. 80-84.*

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

100-РІЧЧЯ ЗЛУКИ УНР ТА ЗУНР

Збірник матеріалів наукового круглого столу

Видання здійснене при підтримці депутата Кам'янець-Подільської міської ради
Василя Гаврилюка

**Комп'ютерно-інформаційна лабораторія
історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка**

вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300